

Jesen
1963

bilten

**Centra za dokumentaciju i informacije
Saveza likovnih umetnika Jugoslavije**

SIMPOZIJUM O INTEGRACIJI LIKOVNIH UMETNOSTI

O ČOVERU I NJEGOVOJ UMETNOSTI

(STUDIJA O INTEGRACIJI U UMETNOSTI)

Ne znamo iz kakvih sklonosti i kakve unutrašnje potrebe su nastale u pećinama Altamire i Laskoa crteži i slike iz života davne prošlosti. Čudimo se kako se ta dela bukvalno ubrajaju u preistorijska, kad po svom ubedljivom izrazu i estetskoj vrednosti i danas predstavljaju živi govor tadašnjeg čoveka, lovca iz davnine.

Ako danas analiziramo te crteže, kažemo da su sveži i impresivni. U bogatstvu svoje kulture i umetnosti primamo ih kao poruku prvog doživljaja. Cenimo ih kao umetnička dela a ne kao prikaz. Nekadašnjem stvaraocu koji je crtao mekim obojenim glinama priznajemo da je bio svestan svoje uzdignutosti nad svim drugim bićima. Na osnovu tih crteža, jednostavnih tragova čovekove ruke, mi prvog čoveka priznajemo za svoga prethodnika kao nosioca kulture. Tačno je da altamirski čovek nije došao samo do saznanja da je njegova ruka sposobna da lovi i ubija, već da isto tako zna da iskaže istinu o svom životu. U tim čarobnim znacima, ideogramima, začele su se umetnost i čovekove težnje da izrazi nešto što je večno i što danas ubrajamo u umetnička dela opšte-ljudske vrednosti. Začetak nastajanja altamirskog crteža jeste začetak stvaranja iz mitskog nadahnuća, koje i danas prihvatamo kao izraz njegovog podsvesnog preistorijskog osećanja. Slično hoćemo i mi sami, koji imamo iste težnje i doživljavamo u jednakim uslovima, da izrazimo sa najjednostavnije oblikovanim podacima potpune oblike u kojima bi bila značajno obuhvaćena celina života i smrti. Sposobnost za takvo krčenje je posedovanje stvaralačke snage, i u tome se sastoji iskazana vrednost umetničkog dela koja je usidrena u magu ili umetniku — ako mu time dajemo pravo ime — koji večno ostvaruje sebi i drugima priviđenja o čoveku, budući da su to jedva vidljivi embrionalni oblici idola, ali anatomski do potpunosti doradena i izgrađena bića, ili pak uvijeno izgrađeni sastavi oblika i boja.

Čovek je od samog početka hteo da umetnost živi. Plašio se, naime, da će izgubiti svoju prirodu, onu tekovinu, koju je sticao prvenstveno umetnošću, kao što je to podsvesno shvatao.

Do takvog saznanja nije došao iz osećanja da stvara nešto što je sračunato na trenutne potrebe, koje već kao takve ne sadrže umetnost, već zato što je umetnost odraz postojećeg duhovnog stanja u čoveku, odraz njegovog već unapred spomenutog mitskog čarobnjaštva.

Stvaralačka spretnost sastoji se u čaroliji dodira deset prstiju skoro majmunskih ruku sa komplikovanom materijom unutar čovekove lobanje. Skladna saradnja ova dva organa ne daje samo lepotu spretno izrađenom delu već opravdava dostojno mesto čovekovo, koji je upravo zbog svoje stvaralačke sposobnosti, najsavršenije biće koje živi na zemlji. Upravo zato u svemu što nas okružuje možemo da kao merilo uzmemo čoveka, koga merimo duhovnim i telesnim vrednostima. Svesni smo da postoji čovek na planeti zemlji kao potvrda svesnog života, da tek prisutnost misaonog rada njegovog mozga stvara uslove koji daju vrednost postojanju svih organskih materija. Zbog toga što je naš svesni život zavisao od naše duhovne egzistencije, važi za čoveka nužnost, sine qua non, da njegov duhovni život ostavlja tragove svoga delovanja. Zbog toga čovek traži neprestano dokaza za svoje postojanje, kao da se plaši da će bez njih nestati, jer, „čovek nestane, samo su umetnička dela besmrtna“, kao što se pesnički izrazio Mikelandjelo. Može baš Hipokratov aforizam „Ars longa, vita brevis“, izražava onaj večiti nemir pokolenja, koja su htela i još uvek hoće, da ostanu večna.

Upravo ta želja naterala je čoveka da učini umetnost besmrtnom, da u umetnosti stvori bogove prema svom liku, i da ih u svojim predstavama odene besmrtnošću, snagom, mudrošću i dobrotom. Svako pleme, svaki narod, svako razdoblje u razvoju ljudskog

društva, stvaralo je svojstvena izmišljena ljudska bića — bogove, likove vremenskog tipa, svoje idealno lice. Pomoću njih su se borili protiv starih predstava, preživelih bogova, uništavali ih, mučili i sakatili ih, upravo onako kao što se borio čovek sa čovekom, pleme sa plemenom, narod sa narodom, za mesto sa koga je hteo da zbací svog prethodnika. Napadnuti se takođe ogorčeno branio.

Značajno u odbrani kulturnog izraza koji je zastarevao jeste to da pojedina razdoblja pokušavaju, upravo u vreme kada su postala svesna svog raspadanja, da sačuvaju dokaze o svom izmišljenom čoveku u obliku natprirodnog bića u najtvrdim i najtrajnijim materijalima, kako bi odoleli propadanju i preživeli smrt svoga veka.

Kada je čovek izabrao za saveznika materiju, udahnuo joj je svoj duh i očovečio je, jer je bio uveren da materija živi život čoveka od onog momenta kad je u njoj oblikovana čovekova misao. U takvoj humanizaciji materije sadržana je snaga oblikovane materije kao osnovna formalna misao umetničkog dela. Kada danas nepristrasno posmatramo proizvode koji su bili u upotrebi kao fetiši i u keramici, jednom reči umešnost ispoljena u pojedinim proizvodima ljudske ruke u zakopanim kulturama, izgledaju nam kao predanje o lepoti — o estetskom osećanju i snazi stvaralačke čovekove ličnosti.

Čovek sa svojim Ja predstavlja u sebi celovit svet. U suštini on je zatvoren u sebe i oprezan, jer se kao pojedinac smatra jednako ugroženim kao i čovečanstvo pa se zbog toga udružuje da bi se zaštitio. Stari Latini izrazili su dostojanstvo čovekove samostalnosti izrekom „homo sum“, a da bi opravdali svoje samoljublje, dodali su „humani nihil a me alienum puto“. Izrekom „čovek sam, ništa ljudsko nije mi strano“ pokušao je Terencije da izrazi da u čoveku postoji i osećanje za zajednicu.

Često se čovekovo Ja u umetnosti pojavljuje kao nužna spona u toku stvaranja, dolazi do izražaja i u povezivanju članova bilo kog društva u celini, vezuje ga dakle osećanje za jedinstvo čovečanstva. Predstava čarobnjaka sjedinjuje se sa genijem čovečanstva, a već ostvarena misao pojedinca postaje opšte dobro. Zbog toga što je teorija za sjedinjavanjem i povezivanjem u celinu kod čoveka uslovljena njegovom telesnom i duhovnom konstitucijom, ova težnja postaje zakon koji oblikuje njegovu okolinu. Odnos čoveka pojedinca prema čovečanstvu — društvu pokazuje se u umetnosti u smislu načela geometrijskih zakona parabole koja ima tačke podjednako udaljene od žarišta i linije vodilje. U takvom predstavljanju odnosa, smatram da je žarište umetnikovo Ja, linija vodilja — društvo, a geometrijske tačke na paraboli odgovaraju integraciji u umetnosti. Pošto prema geometrijskoj zakonitosti fokusni parametar menja oblik parabole, u našem se promeru menja — dakle — parabola umetnosti u odnosu na umetnikovo Ja i u odnosu na društvo. Ovaj opšti princip lako možemo da primenimo i u pojedinim granama umetnosti, bilo da je reč o arhitekturi, slikarstvu ili vajarstvu. Ako se fokusi pojedinih likovnih grana poklapaju, onda govorimo o formalnoj integraciji u umetnosti.

Naslućujem da stojimo danas pred velikim pitanjem kako sve grane umetnosti sjediniti u jednu celinu pod istim oblikom parabole. Sledim svoje osećanje kad konstatujem da smo na kraju razvoja evropske renesanse i na početku novog doba, svemirskog veka, koji Malraux predviđa na nekim mestima u knjizi „Voix de Silence“.

Danas slikarstvo i vajarstvo nemaju zajednički fokusni parametar s opusom arhitekture. Slikarstvo i vajarstvo veoma teško utiru put u arhitekturu. Kao aplikacije na spoljašnjim i unutrašnjim površinama zgrada oni deluju anahronično. Zbog toga se vrlo

U ovom broju Biltena objavljujemo u skraćenom obliku materijale sa Simpozijuma o integraciji likovnih umetnosti održanog u Beograd 23. i 24. IX 1963.

često pitamo nismo li sa ove dve grane umetnosti, slikarstvom i vajarstvom, zašli u čorsokak. Arhitektura je otkrila nove horizonte i modelira ih prema oblicima današnjeg društva. U interijerima je kristalizovala svetlost i time uklopila prirodu (plein air) kao optički divertimento na onom mestu gde je ranije postojao slikarski iluzionizam. Predmeti su, prema tome, svojom razumskom promenom dobili vrednost plastičnih elemenata i zamenili vajarstvo. Slika, skulptura, danas služi u bezbroj primera samo još kao dekorativni materijal, bilo kao obloga koja se izražava u optičkom efektu boja, ili se pojavljuje kao interesantno oblikovana forma nekakvog zamišljenog spomenika. U arhitekturi danas veoma retko ožive ovi dekorativni elementi kao tektonski sastavni delovi građevine. Slika i skulptura izgubile su svoju namenu kao sastavni zglobovi u arhitekturi, zamenili su ih boja, struktura i prvenstveno skelet građevine, koji sa svojim perforacijama i prodorima u pozadinu, dok arhitektura sama teži da se sadržajno usavršava čisto arhitektonskim elementima. Nimalo ne začuđuje što slikarstvo i vajarstvo traže izlaz iz tog čorsokaka ograničavajući se pri tom na traženje sadržaja u nepoznatim mitskim znacima, koji bi trebalo da opravdaju njihov razvoj. Slikarstvo i vajarstvo ostali su zbog toga samo još kao svojina pojedinca, izraz njegove lične katarze, koji bi u arhitekturi licemerno izražavao zanimljivu ispovest nerazumljivog hijeroglifa — svetog znaka. Kod pojedinaca je takvo shvatanje čiste umetnosti, da je tako zovem, posledica nespornazuma, neusklađenosti sa arhitekturom, tek u velikoj meri prestaje da bude svedočanstvo o današnjem društvu.

Kada ovako razmišljam, dolazim do uverenja da je arhitektura područje opštedruštveno, dok slikarstvo i vajarstvo čine područja samosvojnog pojedinca. Takav krajnji individualizam teži za prvobitnim duhovnim izrazom neandertalskog čarobnjaka. Time neću da tvrdim da takva umetnička dela ne sadrže spoljašnju lepotu i zakonitost estetike, ali ta estetička zakonitost na slikama i skulpturama nije usklađena sa pojmom lepog u arhitekturi i predstavama društva o tome šta je lepo. Možda upravo ova suprotnost koja izrasta iz takve neusklađenosti ističe kvalitet čiste arhitekture i ideogramstvo na slikama i skulpturama. Protivrećnost koja nastaje zbog različitih vremenskih korena suprotstavlja se usklađenosti. U krajnjem primeru ona dozvoljava nekakvu simbiozu i stvara u umetnosti svet sa dve ose.

Nauka je otkrila kako se u srži materije prepliću sile koje joj time daju čvršći sastav. Na osnovu njenih otkrića, arhitektura je prihvatila nove veze, otkrila nove ritmove koji odražavaju splet tektonskih sila u građevini. Slikarstvo i vajarstvo nisu išli u korak sa razvojem već su u kompoziciji sačuvali statičke vrednosti, koje dolaze do izražaja samo kada su u sklopu okomitih stubova i vodoravnih greda.

Tako je arhitektura pri kristalisanju mase otkrila nove pravce sila, postala je ciklična. Njena cikličnost prenesena je na umetnički zanat, na pomičnu likovnost fokusne trake. Nastao je trenutak kada se događaj niže i odvija. Zbog toga što su slikari stvo i vajarstvo zastali na vertikali i horizontali, i događaj u njima ostao je okamenjen u trenutak.

Nepokretnost u slikarstvu i vajarstvu prouzrokovala je nekakvo ćutanje, ne ćutanje arhaičnih oblika, o kojima govori Faure i koje izvire iz materijala, već ćutanje nadgrobnog spomenika koji je postavljen životu koji je nekada postojao. Sadržaj nadgrobnog spomenika je jedino materija sama koju pokriva hemijska patina XX veka i koja joj daje izgled starosti.

Mislim da će iskustva kraja roditi nov oblik, koji će se u početku pojaviti samo kao zametak, isto onako kao što su bili embrionalni likovi nekadašnjih idola. Ipak obećava nam se uzvišeno rođenje novih saznanja koje će dati slikarstvu i vajarstvu prednost i polet. Slikarstvo i vajarstvo uklopiće se u arhitekturu u momentu kada će arhitektura sa sopstvenim izrazom da zadovolji sve praktične i formalne potrebe društva. Tada će arhitektura, slikarstvo i vajarstvo naći svoj zajednički fokusni parametar i sjediniće umetnost na liniji parabole. I tada će umetnost našeg doba da dostigne svoj vrhunac.

U stvaralačkom traganju arhitektura predstavlja prethodnicu toga spajanja. Kada ga posmatram, i nehotice javlja mi se predstava koja mi ukazuje na sličnost današnjeg stanja sa onim iz preistorijskog doba. I tadašnji čovek je najpre potražio pećinu pa je tek onda počeo da traži smislaonu opremu. Time je počeo kružni razvoj objedinjavanja novih celina u umetnosti.

Marij Pregelj

NEOPHODNOST INTEGRACIJE LIKOVNIH UMETNOSTI

Likovne umetnosti su kroz istoriju prolazile kroz različite stepene međusobnog jedinstva. U periodima krize tog jedinstva svaka je umetnost nosila u sebi nužnost nove kohezije, zavisno od razvoja društva i društvenih odnosa. U najnovijoj istoriji kriza je zabeležena u periodu industrijske revolucije a naročito posle prvog svetskog rata kada su se veze između arhitekture, skulpture i slikarstva skoro prekinule. U tom momentu arhitekta Gropius osniva u Weimaru Bauhaus. On kroz program Bauhausa postavlja osnove jedinstva svih umetnosti pod okriljem moderne arhitekture. Ovaj program je bio najadekvatnija funkcija tumačenja uslova i potreba novog vremena naše industrijske civilizacije. Arhitekta Gropius okružen slikarima i skulptorima iz različitih krajeva sveta, među kojima su bili Kandinski, Klee, Feininger i Moholy Nagy, formuliše osnovne ideje na sledeći način:

„Potrebno je da hoćemo, zamislimo i pripremimo zajednički novu građevinu budućnosti, koja će harmonično spajati arhitekturu, skulpturu, slikarstvo. Ova će se građevina uzdići na budućem nebu rukama miliona radnika kao jasan znak nove vere u budućnost.

Cilj je realizirati modernu umetnost arhitekture koja slično ljudskoj prirodi treba da bude sveobuhvatna. Unutar suverene federativne zajednice svih umetnosti, svaka od njih — sa svojim različitim manifestacijama i nastojanjima — mogla je saradivati i naći svoju pravu primenu. Naš je konačni cilj potpuno i nerazdruživo delo umetnosti, velika zgrada u kojoj bi nestale za uvek stare granice između monumentalnosti i dekorativnosti.”

I danas posle više od četiri decenije od postavljenog programa Bauhausa jasno se sagledava kapitalnost ideje čija suštavnost još nije prevaziđena.

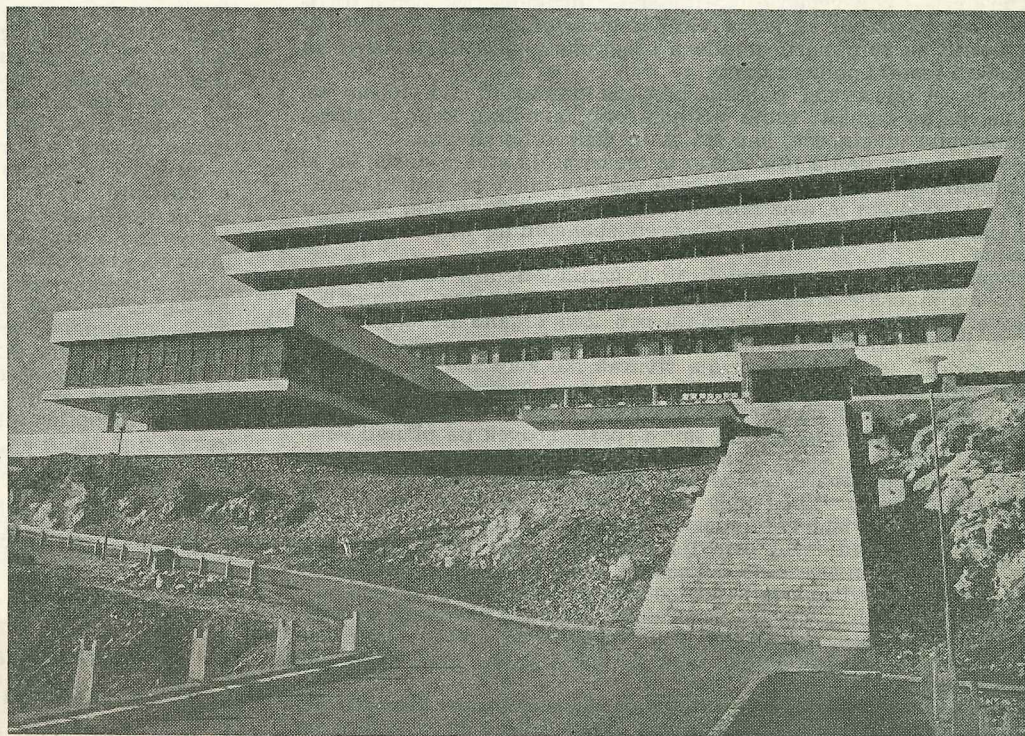
Klima Bauhausa pogodovala je izobilju plodova.

Tempo razvitka društva i dubina poniranja u nemire umetnosti iniciraju nove aktivnosti koje treba uočiti da bi se obezbedio pravilan razvoj i korišćenje umetničke misli i dela. Najznačajnija aktivnost posle rata formulisana je kroz problem „sinteza umetnosti”. Radi se o jedinstvu različitih grana umetnosti, naročito arhitekture, vajarstva i slikarstva. Ovo je danas u umetničkom svetu jedan od najak-

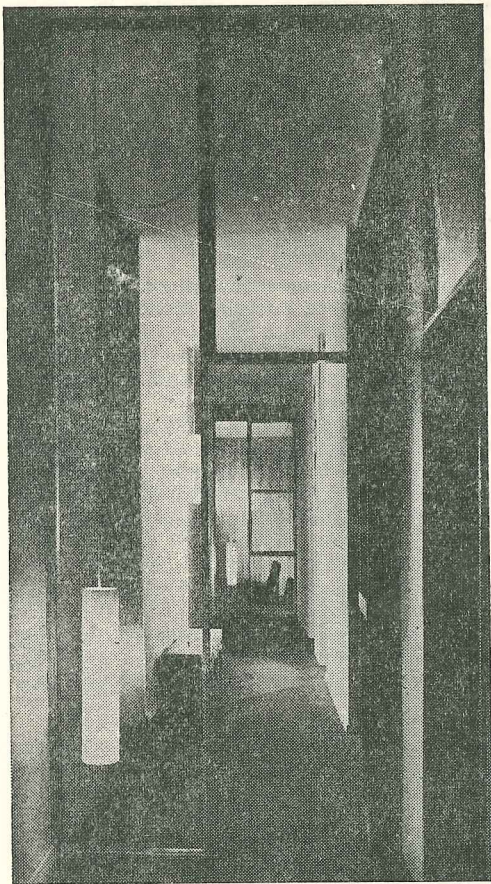
tuelnijih problema kojim se bavi savremena posleratna umetnost.

Naša umetnička aktivnost kao integralni deo sveukupnih likovnih stvaranja takođe je obuzeta problemima sinteze.

U svetu je bilo više aktivnosti koje su se ovim pitanjem bavile. Ali nema nijednog rezultata koji bi, poput preciznosti programa Bauhausa, fiksirao i definisao najnovije zahteve i uslove likovnog stvaranja. Zato ne treba sa skepsom primiti činjenicu što su rezultati konkretnog rada na sintezi kod nas skromni i što je to prvi put kod nas da se smišljeno i organizovano zajednički nađu pred istim pitanjem arhitekti, vajari, slikari i umetnici primenjenih umetnosti, svesni da njihov budući rezultat zavisi od integracije njihovog dela.

ing. arh. David Finci HOTEL „PELEGRIN” U KUPARIMA

Ing. arh. Ugljen Zlatko ENTERIJER
KLUBA UNIVERZITETSKIH I
NAUČNIH RADNIKA U SARAJEVU

Da bi se sagledale relacije opštih kretanja možda se za dimenzije može uzeti poslednja svetska manifestacija, izložba sinteze umetnosti održane ovog proleća u Parizu.

U tom spektaklu bili su zajedno arhitektura, skulptura, slike, fontane, nakit, vrtovi, predstavljeni od najznačajnijih umetnika naše epohe. Arhitekta Costa i Niemeyer predstavljali su Braziliju, Saarinen pristanišnu zgradu TWA aerodroma u Njujorku, Luigi Nervi i Gio Ponti lepotu italijanske arhitekture, arhitekta Suzuki, Japan. Između njih je pored ostalih bila skulptura Armitage-a, Moore-a, Chadwick-a, Marino di Teana i Zadkine-a i slike Picasso-a, Miro-a, Dali-a, Chirico-a, Dubuffet-a, Nevelson-a i desetine drugih velikih majstora. Ocenjujući ovaj događaj kritičar Arts-a Michel Ragon je izrekao sud da sinteza umetnosti još nije zrela i istovremeno postavio pitanje da li je sinteza još uvek mit.

Ako u mitu realna zbivanja sprovode nerealne ličnosti u kretanjima umetnosti realne ličnosti tragaju po maglinama nerealnih dimenzija i u tom traganju ostvaruju ili ne ostvaruju umetnički doživljaj. Samo u ovoj korelaciji sinteza se može vezivati za mit dok međutim ostaje neminovnost daljeg napora da razne grane umetnosti zamene svoje komponente za odgovarajuću vrednost u granicama jedne potpuno likovno definisane celine. U tom smislu treba se danas još jednom vratiti na protagonistu integracije likovnih umetnosti arhitektu Gropiusa koji je nedavno izjavio odgovarajući na anketu Međunarodnog udruženja likovnih umetnika:

„Težnja za unifikacijom umetnosti dovela je najpre do „Tabula rasa“. A tek je odatle proučavanje fenomena prostora moglo dovesti do novog okrića, izazivajući nove interpretacije određenog prostora, arhitektonike, osnove svih vizuelnih umetnosti... Sastav, od arhitekta, slikara i vajara, jedne prave ekipe koja radi na organskoj sintezi njihovih dela u simboličnoj asocijaciji, zahteva intenzivan tok izmene između njenih članova. Jer samo potpuno i uzajamno prožimanje zamisli članova ekipe može da dovede do srodnosti duha sposobnog da stvori jednu celinu od individualnih elemenata... Onda ćemo

možda i mi dospeti da razumemo da sadašnja neznačajna metoda po kojoj se za ukrašavanje jedne zgrade vajari angažuju tek po završetku gradnje, mora da predstavlja smetnju za plodnija ostvarenja od onih do kojih bi se došlo istinskom saradnjom. Predviđajući ovu saradnju, arhitekt će moći da sastavi ekipu na vreme, da bi svakom članu dozvolio da učestvuje u procesu stvaranja osnovne zamisli prostora, osnovnog elementa za ostvarenje ukupnog karaktera određene zgrade“.

Ovakve stavove prihvataju značajne umetničke ličnosti u svetu, i evo nekoliko mišljenja:

Vajar ZADKINE: „Šta bi bila arhitektura da nema saradnje? Ali potrebna je prisna saradnja da sve bude povezano, da se sve kristalizira oko jedne glavne ideje kojoj se svaki mora pokoriti.“

Slikar FONTAROSA: „Za takvu saradnju potreban je potpun sporazum i arhitekt mora upravljati radom. Mislim da arhitektima postaje jasna opasnost šta preti, ako se podižu zgrade koje će biti samo mašine za stanovanje.“

Slikar CIS: „Saradnja arhitekata i umetnika nije samo poželjna već mora biti kompletna, totalna. Delo je jedna inkarnacija, jedan plod koji treba dovesti do zrelosti i zato se harmonija arhitekata i slikara mora sprovesti od samog početka, od radnih planova.“

Posle rata kod nas je nastao intenzivni razvoj kulturnih, umetničkih i materijalnih dobara. U tom procesu zajednica je uložila značajna sredstva. U oblasti prostornog i likovnog delovanja ostvarena su dela veoma različitih kvaliteta. Nije postojala koordinacija između likovnih stvaralaca, bilo je samo izdovanih slučajeva saradnje pa su i postignuti rezultati adekvatni takvom poslu. Integracija nije shvaćena kao nužnost kroz koju se prožimaju više zamisli koje uobličene srodnim duhom stvaraju celovito delo, već je simplistički očekivano od arhitekata da pronađu ili ostave mesta za izvesne likovne realizacije. Istina ovakvim shvatanjima pogodio je nepovoljan sistem finansiranja građenja i nesrećan odnos naručioca prema stvaraocu. Najčešće se dešavalo da su umetnici sa različitih područja radili podvojeno tako da je na primer, jedno arhitektonsko delo primalo slučajne likovne aplikacije umesto da je ukupna likovna vrednost dela nastajala u jednom spontanom procesu svih stvaraoca koji su to delo kreirali.

Da bi se ovakav postupak ilustrovao možda se za primer mogu navesti likovne ambicije zgrade SIV-a, jer je to posao na kome su učestvovali likovni stvaraoci iz skoro svih područja likovnih umetnosti i na kome su bili angažovani naši najistaknutiji umetnici iz svih naših republika. Na ovom delu i pored pojedinačnih nesumnjivih uspeha i rezultata nije ostvareno ono neophodno sažimanje svih komponenti likovnog delovanja toga dela. Zgrada SIV-a može se zamisliti bez vajarskih i slikarskih intervencija, ali Trogirski katedrala se ne može zamisliti bez skulptorske ruke koja je obogatila arhitekturu.

Arhitektura Skupštine SR Slovenije u Ljubljani može se zamisliti bez bogatog skulptorskog portala, ali se Bijenkarf u Roterdamu ne može zamisliti bez skulpture Nauma Gabo-a ili kao što se Muzej u Avru ne može zamisliti bez Adamove skulpture.

Ovo su očigledni primeri koji i nekvalifikovanom otkrivaju značaj integracije umetničkog dela.

Problem definisan pre četiri decenije terminom „sinteza“ zamenjuje se danas pojmom „integracije“ (iako su oni do sinonima bliski) jer je to širi termin koji u sebi nosi višestepene komponente. Integracija ne podrazumeva samo saradnju stvaralaca raznih grana umetnosti i sažimanje njihovih dela, već nosi u sebi i objašnjenje za najsloženije i najsublimnije vrednosti svih prostornih fenomena. Tu misao formulisao je Mies Van der Rohe tumačeći Gropiusa, da je integracija umet-

nosti interes za sve što prostorno okružuje i deluje na čoveka: „slikarstvo, arhitektura, skulptura, teatr, fotografije, mebl, ukratko sve od šoljice za kafu do urbanizma“.

U tom emfatičnom tumačenju, gola arhitektura jednoga čisto arhitektonskog objekta, ili čist likovni izraz jedne skulpture ili dizajn jednog upotrebnog predmeta mogu imati svu težinu kakvu imaju i složena umetnička ostvarenja, ukoliko su svaki u svom domenu dosegli puni umetnički rezultat. Zbog toga ne može biti ekskluzivnih pravila po kojima je dekorisani zid lepši od golog ili po kome je jedan arhitektonski objekat u ansamblu sa skulpturom lepši od drugog koji skulpture nema. Umetnost je stvorena da zbunjuje, rekao je jednom prilikom Braque, ali ipak ovde nema zabune jer se radi o autointegraciji kao osobenom fenomenu nojma integracije. Zato umetničku integraciju možemo da vidimo i u dizajnu šoljice za kafu kao što možemo da je nađemo i u arhitektonsko-građevinskom delu.

U ovim okvirima se pojedinačno i nezavisno kreću razne grane umetnosti tako da izlaze iz svojih klasičnih granica krećući se u polja drugih ranije autonomnih umetnosti. Ronchamp i Alvoradu su pravi arhitekti. Mogilu u Prilepu pravio je takođe arhitekt. Otvara se pitanje da li su ova dela bliža arhitekturi u njenom klasičnom značenju ili su bliža skulpturi. Treba očekivati još osetnije gubljenje autonomije pojedinih umetničkih grana i u beskrajnom carstvu umetničke imaginacije već danas sagledati enigmatiku integracije likovnih umetnosti.

Kod nas je na polju integracije umetnosti i pored mnogih teškoća prilično urađeno. Ima rezultata sa kojima možemo potpuno biti zadovoljni, jer imamo dela koja dosežu kvalitete najviših dostignuća savremenog stvaranja u svetu. Naši su umetnici dobili najveće međunarodne nagrade u svetskoj konkurenciji. Bili su to arhitekti koji su dobijali međunarodne konkurse u raznim zemljama sveta, među kojima i u Finskoj čija je arhitektura na vodećem mestu u svetu; ili skulptori koji su, pored takođe međunarodnih konkursa na kojima su, osvajali nagrade od Dahaua do Montevidea osvajali i mnoge nagrade kao i naši slikari po raznim međunarodnim izložbama od kojih su neke bile vrhunske u svetu kao one u Parizu ili Sao Paulu.

Značajni rezultati su postignuti i u zemlji, ali njihov kvantitet ne odgovara potencijalnim mogućnostima naših umetnika. Mi imamo plejadu talentovanih likovnih stvaralaca i spremnost zajednice da uložiti potrebna sredstva za oblikovanje odnosno humaniziranje sredine u kojoj živimo i radimo. Nažalost, mehanizam kojim se likovni stvaraoci angažuju je takav da daleko najveći broj dela ne dolazi u prave ruke ili ako dođe nema koordinantnih odnosa od početka zasnivanja dela.

Obzirom na duboko humanitiran karakter našeg društvenog sistema koji je sazdan na najprogresivnijim tekovinama naučne misli, ne može našoj zajednici biti svejedno kakvu će umetnost naš čovek dobiti, dokle će ona prodrati u narod i kako će je društvo koristiti.

Na osnovu dosadašnjeg iskustva treba nastojati da se najvidljivije slabosti otklanjaju obrazovanjem jednog stalnog fonda, ustanovljenog od strane državnog organa, kao mecenata za poduhvate integracije, kao što je to već praksa u više razvijenih zemalja. Isto tako trebalo bi nastojati da se organizuje jedno stalno koordinaciono telo između arhitekata, skulptora, slikara i drugih likovnih stvaralaca koje treba da usmerava napore integracije prema progresivnim shvatanjima o nastanku, razvoju i korišćenju umetničkog dela. Osnov te nove svesne politike treba da bude usmeren u onom pravcu koji je na dosadašnjim pozitivnim rezultatima pokazao gde je pravi put.

Tako će carstvo imaginacije i lepote biti osvojeno.

U čitavom kompleksu govorenja i pisanja o likovnoj sintezi koja traju već gotovo četvrt stoljeća, teškoće nastaju u neodređenosti problema i u pomanjkanju zajedničkog jezika u tretiranju ovog problema.

Kako je bez ovog dvojeg svaki pokušaj rada na ovom problemu neplodan, potreban je pionirski rad na konstituiranju problematike ovog područja.

Zbog toga postavlja se pitanje — da li je ovo uopće materija jednog teoretskog tretiranja na osnovu posmatranja postojećeg fenomena, ili je to teoretska podloga jednog likovnog pokreta koji sintezu likovnih umjetnosti shvaća kao svoj akcioni program.

Kako u savremenoj likovnoj umjetnosti sinteza nije ostvarena — to se njena teoretska obrada može dati isključivo kroz observaciju učinjenih pokušaja i kroz analogiju sa prethodnim stilskim epohama.

Naravno i ovde postoje različita polazna stanovišta kao i različite metode posmatranja.

Kada se radi o akcionim programima od kojih većina ostaje gotovo samo na deklaracijama — područje ovih aktivnosti je još raznolikije i raznovrsnije.

Ono zavisi od idejnih stavova koje im služi kao baza, kao i od personalnog sastava grupacija koje ove stavove proklamiraju.

Tako se taj problem ukazuje jedanput kao:

problem organizacije rada likovnih radnika pojedinih likovnih disciplina na nekom kompleksnom djelu,

zatim kao problem borbe za određenu visinu postotka građevinske investicione sume koju treba disponirati za likovno oplemenjenje arhitektonskih i građevinskih objekata,

zatim kao problem predomine pojedinih likovnih pravaca i njihovih ideologija,

zatim kao problem hijerarhičnosti pojedinih klasičnih likovnih disciplina (slikarstvo-plastika-arhitektura),

zatim kao problem dileme univerzalnog likovnog stvaraoca renesansnog tipa vis-a-vis team work-a, bez obzira na prethodno citirane stavove.

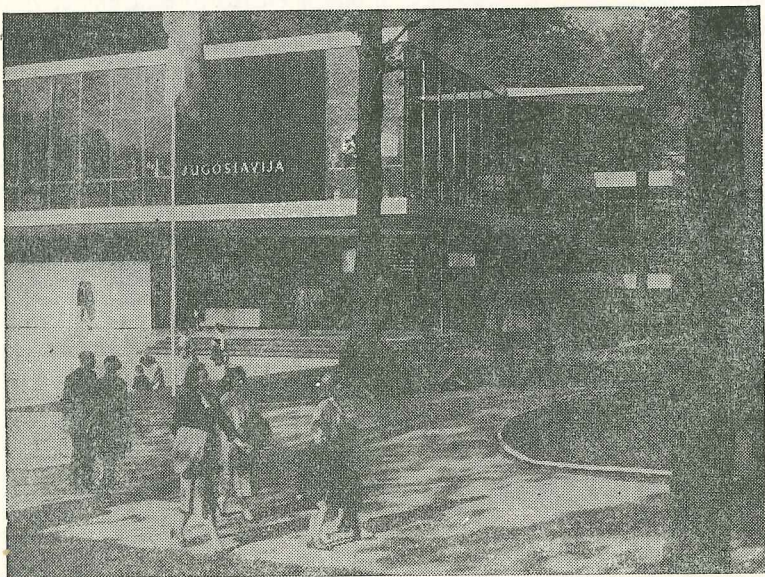
Poslije ovakve ekspozicije možda je najpotrebnije postaviti pitanje što je to likovna sinteza — odnosno sinteza likovnih umjetnosti i odmah pokušati dati odgovor bez obzira na sve opasnosti koje svaka definicija sa sobom nosi.

Ostvarena likovna sinteza bilo bi takovo djelo plošnih i plastičnih i prostornih vrijednosti — realiziranih u jedinstvu koje dokida njihova prvobitna svojstva samostalnih likovnih disciplina za volju jedinstva djela.

To znači, ne slika u prostoru ni plastika u prostoru i ne prostor oslikan slikama i oplemenjen plastikom, već objekat stvaran procesom integracije ab-initio, operirajući plošnim, plastičnim i prostornim vrijednostima u monolitne idejno i praktično svrshodne predmete — djela.

Od predmeta igre, preko stanovanja, do društvenih funkcija, od strogo utilitarnih ostvarenja do idejnih znamenja naše epohe.

Područje sinteze je čitava likovna kultura epohe koja se može ostvariti samo kroz najprogresivnije likovne ideje svog vremena i njihove atribute.

Arh. Vjenceslav Richter PAVILJON JUGOSLAVIJE NA SVETSKOJ IZLOŽBI U BRISLU

Sintezna nije stil epohe — no bilo je stilova koji su kao svoju unutarnju bazu imali likovnu sintezu (gotika).

Likovna sinteza može ostvariti djelo unutar medija koji ga u najširim društveno historijskim razmjerama stvara i gradi pripremajući i razvijajući shvaćanja sinteznog mišljenja kao elemente i duhovne i materijalno-tehničke neophodne za takvo djelo.

U aktuelnoj epohi ovi se elementi kako idejni tako i tehničko-materijalni, pa i proizvodno-tehnoški rađaju i razvijaju pojavom moderne arhitekture — pokretom de Stijla, Bauhausa i ruskih konstruktivista preko kontinuiteta i diskontinuiteta apstraktne umjetnosti i značaja industrijskog dizajna kao neminovnog veznog

NEKE OBSERVACIJE O SINTEZI LIKOVNIH UMETNOSTI

tkiva — kroz koji se uz arhitekturu i urbanizam provjerava prihvatljivost čitavog niza likovnih pravaca i likovnih pojedinačnih stvaralaca.

Ovdje je naglasak namjerno stavljen na arhitekturu i industrial design zbog njihove bezuslovne veze sa realnim životom i progresom civilizacije — što je neophodan iako nedovoljan faktor — u vremenima kada se svi teoretski i ideološki stavovi, ako se zađe u domenu likovne umjetnosti, pokazuju veoma nestabilnim i nedovoljno uverljivim.

Naravno, graditi se i proizvoditi može i po zakonu doslovne indiferentne nužde, no važno je da se građenjem i proizvodnjom može stvarati baza jedne kulturne i civilizacijske integracije. No, iako, kao što je rečeno — sam fakač građenja i proizvodnje ne rađa automatski sintezu — čini se da je ona ipak van tih okvira nemoguća.

Progresivna stremjenja unutar jedne i druge domene mogu da postanu unifikacioni faktor svestrane likovne kohezije kao neophodne stepenice ka likovnoj sintezi.

Gubljenje samostalnosti klasičnih disciplina zamislivo je samo na bazi pretapanja jednih u druge, što je ali moguće samo na osnovu onih likovnih ideja i metoda koje su gradile sveobuhvatne okvire.

Uspostavljanjem kontinuiteta između:

monohromije i polihromije
plošnog i plastičnog
plastičnog i prostornog
statičnog i dinamičnog

na mjestu dotadašnjih, gotovo antagonističkih, izoliranosti — stvaraju se principijelni uslovi jednog slobodnijeg i potpunijeg likovnog stvaranja.

Građenje nove plastičnosti počiva na novom, širem i uzbudljivijem shvaćanju i sagledavanju realnosti, potpuno neopterećenom dosadašnjim likovnim nomenklaturnim kategorijama, otkrivajući u domenu vidljivog i senzibilnog savremene alikvotne likovne vrijednosti.

Paralelno sa raspadanjem klasičnog pojma slike, plastike, kuće — može se pratiti rađanje novih likovnih pojava bez pravog imena i bez prave nove kategorizacije.

Pored uvođenja treće dimenzije u tzv. slikarstvo, kao i polihromije i prostora u skulpturu, te polihromije i plastičnosti u arhitekturu — obogaćujući sve ove grane elementom, pokreta, brzine i transformacije, čitavo je područje plastičnosti postalo idejno jedinstveno i pristupačno svakome likovnom stvaraocu, zahtijevajući od njega istovremeno i šira znanja o zanatu i svijetu, kao i dublju idejnu smislenost vlastite likovne proizvodnje.

Dvije manifestacije „Novih tendencija“ u Zagrebu 1961—63, kao prvi organizirani kolektivni istupi, u tako radikalnoj mjeri proširuju sredstva likovnog izražavanja, da se već gotovo može govoriti o likovnoj inženjeriji — čime se djelovanje dotadašnjih slikara i skulptora po tehnici rada približilo arhitektima, inženjerima, električarima i strojarima.

Otkrivanje nove optike putem titraja pokreta i brzine — stvaranje ponovljenih i neponovljenih tokova kretanja i transformacija, kao vizuelizacije unutarne biti života materije, stvaraju se osnove na kojima se može graditi grandiozna slika našeg savremenog kolektivnog života. Na tim osnovama koje u sebi involviraju i statička i arhaička likovna sredstva, ali kroz jedno savremeno revolucionarno prevaziđeno široko gledanje, moguća su likovna sintezna ostvarenja u razmjerama od promjene pejzaža kroz urbanističke komplekse do pojedinačnih plastičnih elemenata namijenjenih pojedincu.

Da je ta likovna inženjerija područje na kojem se prevladava prividna suprotnost čovjek — materija — kao prošireni i revolucionirani pojam savremenog humanizma koji se ne može iscrpiti narcisoidnim reproduciranjem ljudskog lika, proizilazi samo po sebi.

Probuđen i ponosan čovjek koji je istovremeno sa preuzimanjem društvenog kormila u ruke tako iznenađujuće proširio krug poznavanja materije i svijeta — mikro i makrokozmosa racionalnom stranom bića — neminovno je i emotivnom stranom svog bića morao krenuti u do sada neistražene vode. Dosadašnji okviri postali su preuski i neupotrebljivi.

Razbuđene likovne mogućnosti su tolike da prijete svojom mnogobrojnošću.

Zbog opasnosti da sredstva i postupak ne postanu same sebi svrha — nužan je, istovremeno sa otkrićima, i konstitucionalni rad koji će stvoriti bazu za pionirske korake na velikom djelu nove likovne sinteze. Od industrijskih standarda do velikih sinteznih djela — katedrala savremene emotivnosti.

Sinteznost takvih ostvarenja leži u samom korjenu sinteznih postupaka od razmišljanja do sredstava realizacije.

Da to daleko, daleko prelazi domet kista i palete, čekića i dljeteta, olovke i opeke, kao i metodologiju rada i područje spoznaje većine postojećeg likovnog kadra, gotovo je nepotrebno spomenuti.

Arh. Vjenceslav Richter

DISKUSIJA

MILORAD MACURA: Mi ćemo razgovarati o integraciji tih umetnosti, međutim možda izgleda da integracija, odnosno dezintegracija koja je nastala nije problem koji možemo danas da rešimo.

Možda je to zbog toga što osećamo izvesnu dezintegraciju ljudskog društva u ovim časovima XX veka, dezintegraciju zasnovanu na podeli društvenog rada, na podeli samim tim interesa, podeli tehnike mišljenja, na podeli čisto subjektivnih osećanja.

Možda je ovo posledica dezintegracije u samom čoveku, koji je danas izložen najrazličitijim uticajima, najrazličitijim problemima i teškoćama i ne može da se koncentriše na život i umetnost celovito, kako je to mogao čovek renesanse, kada su ostvarena dela kojima se mi danas divimo. Možda će zato ovaj naš razgovor izgledati na prvi pogled nedovršen i nezaključen, ali to neće smetati. Meni se čini da sva ova tri problema — problem integracije ljudskog društva, problem integracije čoveka kao ljudskog bića i problem integracije naše umetnosti kojima se mi bavimo — tj. članovi ova tri saveza je potpuno rešiv.

STOJAN TRUMIĆ: Kod nas tek nastaje integracija likovnih umetnosti. Na ovom skupu treba da odredimo puteve i načine kako to ostvariti i pitanje je kako uticati na formiranje svesti i želje da naši graditelji i arhitekti odvoje sredstva za integraciju likovnih umetnosti, kako stvoriti raspoloženje i preobratiti stanje koje danas ne zadovoljava.

OGNJEN VUKELIĆ: Sinteza likovnih umetnosti je pretpostavka arhitektonskog oblikovanja. Ona je njen uslov, jer već sam čin projektovanja nezanimljiv je bez poznavanja opštih, idejnih zakonitosti drugih likovnih umetnosti.

Danas kada smo sanirali i prevladali posleratnu haotičnu situaciju, moramo neizbežno da razmislimo o individualnoj i kolektivnoj fizionomiji naše izgradnje, jer ona je izraz naših idejnih shvatanja, naše koncepcije i načina života u izmenjenim društvenim uslovima.

Prema tome pred nas se ne postavlja samo problem definisanja teorijske, estetske suštine, nego i iznalaženja i analize korelata, naših sopstvenih idejnih stremjenja, na području koje posmatramo.

Sintezu ne bi trebalo zamišljati kao unapred racionalno određen program, nezavisan od zahteva umetničke ličnosti i njene unutrašnje okolnosti. Možda bi osnivanje institucije koja bi proučavala i negovala problematiku sinteze, urodilo rezultatima. Kako i na kojim principima ostaje nam da razmislimo.

MATKO MEŠTROVIĆ: U drugom referatu je spomenuto da je Gropijus bio onaj koji je davao osnove jednog naprednog shvatanja tog problema. Interpretacija koja je dana od referenta mislim da nije ni dovoljno tačna.

Gropijus je zajedno sa Korbizijem, ali bolje od njega, postavio taj problem, ne u smislu stvaranja jednog hrama tri umetnosti, već je vidio da u postavkama u kojima su postojale do tada više se ne mogu održati i da se radi o jednom poznavanju sasvim novih zahteva koji proizlaze iz opštih zahteva i karaktera civilizacije u kojoj smo.

Gropijus je bio prvi koji je shvatio da je to industrijski način mišljenja koji treba sprovesti i od koga će zavisiti pomirenje svih problema. Treba uzeti u obzir da se granice kulture u kojima nastaju vrednosti danas ne zadržavaju na geografskim granicama zemlje, kontinenta ili civilizacije, već obuhvataju celu zemaljsku kuglu i ne može se tražiti stvarno rešenje ukoliko se zaboravlja taj karakter naše civilizacije.

Jedino odgovarajuće sredstvo nalazilo se u područjima mašinske proizvodnje i jasno je da jedan lucidan um kao što je Gropijus ima dovoljno smelosti da stvari koncipira u tim terminima.

Imamo primera pokušaja sinteze i rekao bih da su manje-više negativni primeri, odnosno nisu dali ono što se očekivalo.

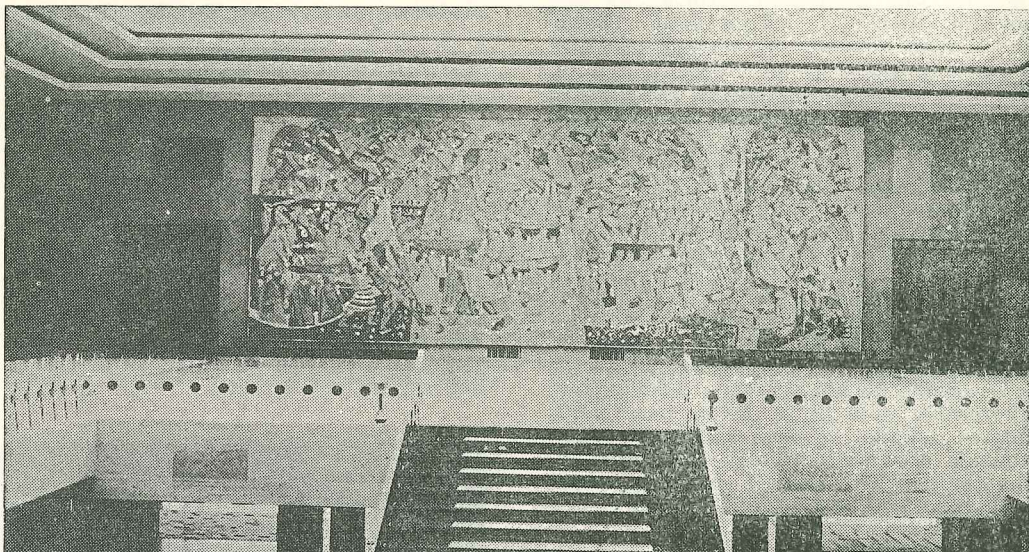
Gde su uzroci i razlozi takvom stanju — mislim pre svega u načinu našeg mišljenja, koji je nedorastao ili je krivo usmeren onim zahtevima koji su temeljni za naše vreme.

MILORAD MACURA: Ja sam se stidelo kada sam slušao tekstove koje su dali izlagači. Pa 40 godina živi jedna misao i ona se

dobra. Čovek vodi grad likovnih vrednosti, grad u kome je prisutna kultura prošlosti i sadašnjosti, grad u kome u prostorima susreće umetnička ostvarenja i grad koji izrasta u lepoti prirode.

Grad može svojim opštim panoramskim skladom predstavljati likovne kvalitete, ali to nije dovoljno. Život teče i bližem, neposrednijem, unutrašnjem kontaktu sa unutrašnjim gradskim prostorima.

Ovako razmišljajući dolazimo do zaključka da integracija umetnosti u iz-

Marij Pregelj MOZAIK U ZGRADI SIV-u NA NOVOM BEOGRADU

pokazuje kao da je jutros rođena! A mi, šta smo učinili da razvijemo njenu klicu života, šta smo učinili da razvijemo ona uzbuđenja koja osećamo u svom vremenu, da okamenimo vreme na neki način, da mu damo osećaj i to ovde gde ima vanrednu podlogu za rad.

Mi umetnici malo smo emotivniji, ja sam se trudio da bude bez toga, ali boli nas kada vidimo u Južnoj Americi je pošla jedna vizija, kao i na drugim krajevima sveta, a kod nas ne ide. Šta je tu razlog? Ja vidim zrelost kako se iznose neke stvari, znači da imamo snage za to, da imamo ljudi za to, ali kao da se pribojavamo, kao da nešto fali da to postane zamah, da ponese nekoga.

ZORAN PETROVIĆ: Iz ovog aspekta konstatujem u našim prilikama dve manifestacije — manifestacije sredstava i manifestacije zanosa, jer se sredstvima i parama može dobiti ono što se hoće i to se i dobija.

Sa zanosima i entuzijazmom, kao i malim sredstvima tačno se dobilo ono što se moglo da dobijemo. Da objedinimo ta dva smera, da objedinimo sredstva i zanos koji su trajali i tokom vremena se manifestovali i duboko verujem da će moći u ovom trenutku neki smisao integracije da se sagleda i moći ćemo neku perspektivu da joj damo.

Stavljam Organizacionom odboru prigovor, što taj zanos u realizaciji sinteze B. Topole nije bar registrovan pa makar u vidu negativnog kreativnog ostvarenja.

Mislim da mora da sledi skup sa ovakvim ansamblom — predstavnici vlasti, investitori, graditelji i rukovodioci građevinskih preduzeća da ne raspaju silno na pesak i produženje rokova i na drugoj strani arhitekti, slikari i vajar da razgovaramo o mogućnostima naše sinteze. Kada bi pošli sa takvog merila, a to bi trebalo da sledi posle ovog našeg razgovora, nikakva deklaracija koja apeluje na društvenu svest i socijalističke attribute, jer oni su sadržani u nama u svakom danu i duhu, već polaziti sa procesom istraživanja zaista naših mogućnosti saznajući o tome gde su nam potencijali, gde rasipamo sredstva, gde bi mogli da uštedimo i šta bi mogli da napravimo.

ZDENKO KOLACIO: Svuda je prisutan čovek sa različitim potrebama i zahtevima. On gradi industriju i podiže stepen proizvodnje, a isto tako proširuje kulturna

vesnom smislu teče već od spomenutog panoramskog oblikovanog izraza celokupne gradske aglomeracije, preko većih i manjih urbanih prostora, do zgrade i njenih unutrašnjih ambijenata, kao i u suprotnom pravcu, što znači da se urbanizam, urbanističko planiranje i projektovanje ne zaključuje i ne zaustavlja negde kod uspešne tehničke dokumentacije i tehnološki ispravne organizacije grada, već kod urbanističko-likovnih vrednosti. Mogao bih tvrditi da je za integraciju umetnosti posebno u gradskim prostorima potreban odgovarajući afinitet, koji i kod arhitekata retko susrećemo.

No postoje i brojni primeri da i vajar nema afiniteta za organizam grada i njegove prostore.

VJENCESLAV RIHTER: Uneću malo pesimizma u ovaj naš sastanak, iz razloga što po mom mišljenju ovde postoji nekoliko stanovišta koji me nagone na to da mislim da se radi o niz nesporazuma.

Ja sam video da su drugovi, koji smatraju da je dovoljno za postizanje sinteze od početka razmišljati u kategorijama prostora sa formatima tretiranim bilo u mozaiku, freski, nišama ili unapred predviđenim prostorima za plastiku bez obzira na njihovu likovnu orijentaciju, potpuno opravdano neraspoređeni i nestrpljivi.

Sinteza — ja sam namerno uzimao ovaj termin a ne integracija, jer mi se čini da je integracija postupak, proces, a sinteza rezultat — (verovatno da ni jedan od termina ne odgovara stvarnosti, jer su posuđeni jedan iz matematike drugi iz hemije). No sinteza upravo radi toga, što kod jedinjenja hemijskih, elemenata koji čine to jedinjenje totalno gube svoja osnovna svojstva. Ako tako gledamo na likovnu sintezu, onda ni mozaik, pa ni apstraktni mozaik, ni ako je neko gorljivi apstraktista, ni realistički, nije materija koja određuje jedan zid, nije takvo određenje prostora koje odgovara naučnim saznanjima, koje sagledava materiju kao beskonačno redak fenomen.

Prema tome, radi se o pionirskom radu determinacije plohe, kao osnovnom elementu saznanja prostora i plasticiteta.

BOGOMIL KARLAVARIS: Izgleda da je današnji trenutak najpogodniji za raspravljavanje o osnovnim idejnim teoretskim pitanjima sinteze, a manje o praktičnim pitanjima, iako sam mišljenja da u na-

NASTAVAK DISKUSIJE

šoj zajednici rešenje problema sinteze zavisi pretežno od praktičnog mehanizma kojim bi se pokrenule stvari.

Sinteza je organsko izrastanje jednog organizma koje ustvari sačinjavaju i slikarstvo i skulptura i arhitektura u jednoj nedeljivoj celini.

Drug Rihter je definisao sintezu kao osnovu koja se zasniva na principima jedne nove likovnosti koju bi mogli da nazovemo likovnom inženjerijom, novim shvatanjem likovnog oblikovanja prostora u kome potpuno nestaju svojstva ranijih likovnih disciplina, slikarstva, skulpture i arhitekture i nastaje jedan potpuno novi organizam.

Mislim da sinteza zavisi pre svega od idejne podloge u kojoj bitiše jedno društvo, prema tome to je ustvari ne toliko tehničko pitanje, ne pitanje dogovora, već suštine društvene, životne, idejne i umetničke integracije.

Ako se sa likovnog stanovišta gleda, pre bih rekao da sinteza predstavlja u izvesnom smislu stilsko jedinstvo likovnih disciplina.

Ja nikako ne bih prihvatio jednu takvu alternativu koja bi za račun neke nove likovne tehnike ili nove koncepcije oblikovanja prostora sahranila ne samo stara shvatanja o slikarstvu i skulpturi, nego koja bi u suštini sahranila i slikarstvo i skulpturu.

Praksa bi bila ona koja bi u najvećoj mogućoj meri dovela do raščišćavanja stavova i izvesnih regulacija koje bi kao podloga pružale mogućnosti da se o sintezi govori i određenije u teoretskom smislu i u praktičnom smislu i u estetskom smislu.

UROŠ MARTINOVIĆ: Shvatajući suštinu sinteze u tome se potpuno slažem sa Rihterom: Ako se radi o umetničkom delu, a ono treba da poseduje pre svega jedan osnovni odnos, da izdrži jedan kriterijum a to je celovitost. Kada se radi o sintezi, kada se radi o delu koje treba tu sintezu da odražava, a to je samo isključivo arhitektonsko ili još šire prostorno uobličavanje prostora, umetničkog organizovanja prostora, onda sva ta dela koja se integriraju i grade tu sintezu, automatski gube svoja posebna individualna svojstva, jer samo u celini, u savežđu tog jedinstvenog kompleksa dejstva, one vrše prostornu orkestraciju.

Prema tome ako smo za sintezu, za integraciju, onda ne možemo biti za takvu integraciju gde će svako zadržati svoju autonomiju, u klasičnom smislu, onda je to podela posla, i to ne po dobro organizovanoj šemi, nego u ubedenju da će svako raditi što hoće, to znači samo se podele sredstva i prostorne mogućnosti a onda svako u svom volumenu i budžetu ima da razmahuje kako hoće.

Mi smo, danas, savremeni arhitekti, procesom revolucionarnog zahteva vremena u kome živimo, delimično perfektni u smislu kompleksnosti naših ličnosti, jer smo u borbi protiv takve integracije, sinteze koja je u XIX veku bila lažna i deklarativna, učinili ogroman progresivan korak napred u shvatanju organizacije prostora kao posebnog fenomena.

Međutim mislim ne nalazi se put našeg razrešenja sinteze u tome da dobijemo 5% od naših saveta za kulturu ili drugih organa, da privedemo naše investitore svesti, da oni shvataju integraciju koju mi ne shvatamo, nego da okvalifikujemo naše mogućnosti, naše potencijale, da ta integracija bude delo našeg unutarnjeg napora.

Prema tome, likovni umetnici i arhitekti moraju izgubiti niz svojih klasičnih postava u struci.

Arhitekta koji misli da se bavi problemima sinteze, ne može se zadržati samo na građevinskim konstrukcijama i poznavanju materijala, samo na modernizaciji rada, nego mora obraditi probleme plastike i dekoracije, u najbitnijem smislu.

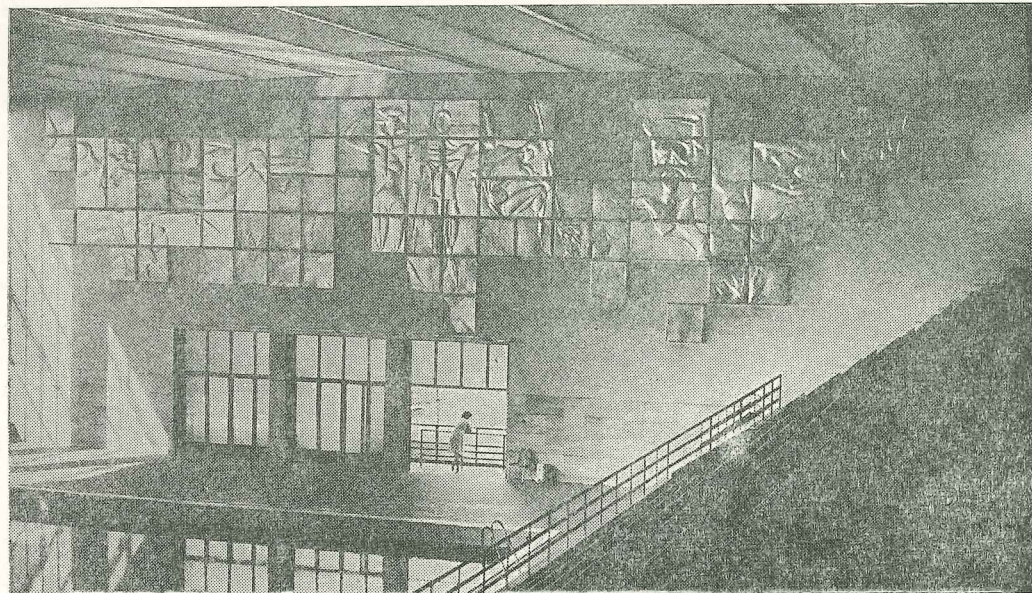
Veliki sam skeptik u odnosu na problem sinteze, jer ona nije samo posledica i ne leži problem njenog rešenja u nečijoj volji, zanosu ili čak materijalnoj bazi, nego nečem daleko dubljem nego što je to.

JOVAN SOLDATOVIĆ: U dosadašnjim diskusijama često smo bili na klizavom terenu možda nesnalazjenja u tom terminu integracije i aplikacije. Slučajno sam u mogućnosti da citiram arhitektu koga nisam ovde pominjali, ma da bi to bilo umesno — Sarinen — koji kaže na jednom mestu: Izraz je ono što najviše nedostaje modernoj arhitekturi. Uzmite crkvu, ako iz nje izvučete sve ono što joj daje izraz, kakva korist od te crkve.

MILOŠ BAJIĆ: Računali smo da je spor između nas i društvenih faktora, izgleda da je spor između nas i arhitekata. Oni nas totalno izbacuju kao ljude koji su sposobni da doživljavaju fenomen prostora.

Tu je proces, ali kako da ga ostvarimo — vi ne verujete nama a mi ne verujemo vama da se to može realizovati.

Uzmimo jedan eksperimentalni centar, uzmimo Skoplje, mi dajemo svu snagu mašte pa da pokušamo da nađemo jedan kontakt, gde se može u sukobima, u traženju poći do jednog oblikovanja koje bi bilo sasvim nov kvalitet.

Dušan Džamonja BAZEN „MLADOSTI“, U ZAGREBU

BOGOMIL KARLAVARIS: Osećam potrebu da još nešto kažem s obzirom da me arh. Martinović nije razumeo. Ja nisam negirao sintezu niti pledirao na to da se prošvercuje skulptura i slikarstvo autonomno u arhitekturu, ja o tome nisam govorio. Teoretski se svi slažemo da je u pitanju jedno organsko jedinstvo, ali kada sam govorio o tome, rekao sam da je za mene ekstremno shvatanje ono mišljenje koje zastupa arh. Rihter (mada je možda to jedini istorijski put). Za mene ustvari sinteza nastaje u onom trenutku kada u jednom društvu idejni stavovi i shvatanja o svetu postaju tako jedinstveni da i skulptura i slikarstvo i arhitektura, imaju tako zajedničke crte da mogu organski da bitišu zajedno u jednoj celini pri čemu se ne negira i svaka od njih posebno, kao što nestaju kiseonik i vodonik kada postaje voda.

MARIJ PREGELJ: Imam utisak da nastaje izvestan problem da nemamo više zajedničkog jezika. Ja danas priznajem i gledam arhitektu kao umetnika koji stvara umetnički prostor — velikom celinu ne sa aspekta današnjeg arhitekta već sa aspekta jedne nove profesije, jednog arhitekta stvaraoča.

Do sada sam imao utisak da sam možda rušio prostoriju arhitekta, imao sam prvi utisak da sam aplikacija koja nije tamo potrebna, pošto je naša konverzacija sa arhitektom bila u sukobu.

Meni je nikla misao da bi trebalo nešto drugo uraditi.

Jedan Amerikanac koji za mene ne znači nego 2—3 boje, to je Rotke, osetio je da na jednoj ovakvoj plohi koju osećam i treba da pređem pogledom čitavu površinu, a da nemam utisak da mi je optički potencijal opterećen, već prestajem sa jednom bojom i idem na drugu. To je možda jedan veći princip kompleksa boja, koji se možda tumači jednom istorijskom eksplicacijom figuralike ili na drugi način, ali to je ipak kompleks koji mi danas doživljavam.

A gde se sada nalazimo, ja sam u svom referatu samo nabacio — mi smo samo izvesni zglobovi u arhitekturi. Arhitekta korigira arhitekturu našim iskustvom a mi obratno. Znači ove saradnje su one preko čega on ne može da pređe. Mi to još uvek kompromisno radimo, i ovaj kompromis je dao danas prvi put izvesne sinteze, a kompromis treba da je i sa strane arhitekta i naše.

Ne mislim kompromis prema društvu, mi smo oni koji treba da potpišemo, kao u doba gotike i renesanse svaki stvaralac se potpisao, jasan kontrakt, ne faustovski kontrakt, jasan kontrakt sa društvom.

Ovo društvo je imperativnost. Ne kažem da ja plediram za izvesne proma-

šaje socijalističkog realizma, ja plediram da ne treba da odem u još dublji kutak svoga ateljea i tamo konačno tražim svoju podsvest. Ne bih hteo i neću da plediram, da dodem sa arhitektima u konkurenciju, mi ih ne napadamo kao ni oni nas, ali znam kakva je njihova vizija. Oni stvaraju umetnički prostor, a mi sa njima kolaboriramo i stvaramo i nešto dajemo.

Upozorio bih arhitekta da ne dođe do nesporazuma. Koji su to elementi koji arhitektima služe kod ostvarenja prostora a koji su slikarski — to su jedinstveni elementi koji su u konceptima nastajali u slikama. Zato sam naglasio — arhitekti imaju prednost ciklusa događaja u prostoru, kao što ima prednost filmska traka pred slikom. Prednost je veća nego sinhrono statično da smo između vertikalna i horizontalna, između stubova i greda klasičnih, ma koliko da se borimo i pravimo neke ritmove u našim slikama, iz toga je došlo do tašizma koji imaju svoju srž. Čak i psihoanalitičari kažu da kada je najveća konfuznost dolazi do izvesnog indijskog simbola, to je izričiti religiozni simbol koga traže kao sugestiju za smirenje za optički uticaj. A ovo je samo optička stvar, ja kada idem u jedan prostor, tražim smirenje u slikama, ako forma nije toliko formirana.

Ja uvek tražim proporcije i ovaj elemenat je bitan, ako bih došao do analize,

NASTAVAK DISKUSIJE

arhitektonski elementi, koncepti slika, koji se primenjuju u arhitekturi i obratno.

Regulatori su opšti za arhitekturu, prostor kao i za sliku.

MILORAD MACURA: Čini mi se da treba da pokušamo da odmah izvesne nesporazume, koje je moguće uklonimo. Za mene i integracija i sinteza su procesi — rezultat je ono što će prosteći iz tih procesa, što na osnovu današnje diskusije ne možemo sasvim jasno da sagledamo.

Slažem se sa konstatacijom da ćemo mi nesumnjivo jednog dana doživeti da kroz proces sinteze arhitekture, slikarstva, umetnosti i mnogih drugih fenomena, dođemo do sasvim nove prostorno-društvene emotivne pojave, kakvu mi danas ne sagledavamo.

Znamo da u integralnom računu mi otkrivamo jednu novu višu kategoriju koja u sebi sadrži bitne elemente i karakteristike svih nižih kategorija, znači koja je samo obrisala izvesne očigledne neravnomernosti, oštine koje dovode do nepodudarnost, a koja je izvukla ono.

Sva klasična sredstva od gline do boje više ne nose i nisu u stanju da ponesu ono što su dosada nosile, jer nema se šta poneti u tome smislu. Nemam iluzija da bi Rihterova teza mogla prevladati, ali sam uveren da je perspektiva u njoj.

Ova naša debata mogla bi biti uspešnija, ukoliko se orijentiše prema stvarnim snagama kojima raspolazemo.

Gomila ljudi po našem obrazovanju sasvim zastarelom još uvek se pripremaju u našim akademijama za posao koji istorijski nema svog obrazloženja niti opravdanja. Oni će još više vršiti pritisak na društvo, a već vrše da izmisli opravdanje njihovom postanku.

JOVAN SOLDATOVIĆ: Povod mog izlaganja je prethodnik. Impresionirao me je njegova pretpostavka i konstatacija da oblika nema.

Ako bih pretpostavio da bi produkt ovog nastajanja kroz integraciju, odnosno sintezu, bio baš oblik, nazovimo to oblikom, onda da se poslužimo definicijom jednog arhitekta koji kaže: oblik sadrži ono što čini da se jedno postojanje razlikuje od drugog. Oblik je šta, a projekat bi bio kako. Taj isti arhitekta, Luis Kan govori: pod „kućom“ kao jednim oblikom npr. podrazumevamo abstraktni oblik prostora, u kome se može živeti. Pri pro-

Do sinteze će svakako doći kada postane jasno šta je osnovna karakteristika naše epohe i koje su njene potrebe.

Sinteza će da se rodi spontano kao što se sve rada jednog dana, biće plod mnogih napora pa i ovog. Međutim, ovaj skup bi mogao da bude početak zbližavanja ljudi, uzajamnog razumevanja predstavnika zajedničkih profesija, kojima je zajednički imenitelj umetničko prostorno oblikovanje sveta.

MARIJ PREGELJ: Ne treba da tražimo kako će svaki od nas definisati integraciju, nego da kao vajari, slikari, arhitekti, kažemo jedno drugom čime raspolazemo, jer drugovi su naglasili da i više ovakvih skupova ne bi ovo pitanje rešili teoretski, već je to proces koji traje decenijama, ali ipak je već u ovom trenutku potrebno da imamo tačku sa koje možemo pozitivno da radimo. Sa strane arhitekata nismo čuli šta bi trebalo da damo sa svoje strane. Dalji rad zamišljam u izvesnom vidu studijskog dela koje bi signaliziralo sa jedne i druge strane sve ono što smatramo da je od opšte koristi. Arhitekti su u stalnom kontaktu sa izvesnim investitorima i treba da brane svoje. I mi treba da branimo svoje slike i vajarske radove, čuteći, na izložbama, jer to je stvar koja ne dira nikoga ako je promašena. Ali ako je promašena zgrada ili čitav urbanistički sistem, imamo slučaj Novog Beograda, kada je čistina veliki problem gde i šta da se postavi. Bilo bi dobro da, kako sam napomenuo, mi ne tražimo i tumačimo reč sinteza i integracija, već elemente koji će vremenom ukazati na našu integraciju i sintezu, to je borba za cilj i vrhunac jedne klase.

ALEKSANDAR LUKOVIĆ: Stvar za mene ne izgleda tako komplikovana kako bi se činilo nekome ko sluša samo teoretske diskusije o ovom problemu. Meni je to u dobroj meri prosto, čak i banalno, nemamo para za ovakve zahvate kako ih teoretski zamišljamo, ali imamo para za prelazni period, za pokušaj bar u malom.

Projektuje se jedna zgrada, arhitekta verovatno sa dobrom namerom napravi investitoru bojažljiv zahtev za unošenje likovnih dela u taj prostor, a to bude odbijeno. Ako kasnije pritiskom sa strane ipak dospe nešto na zid to nema organske celine, ali i to što je postavljeno nije negativno i ne treba osuđivati, jer to naše ljude navikava na prisutnost takvog dela u prostoru.

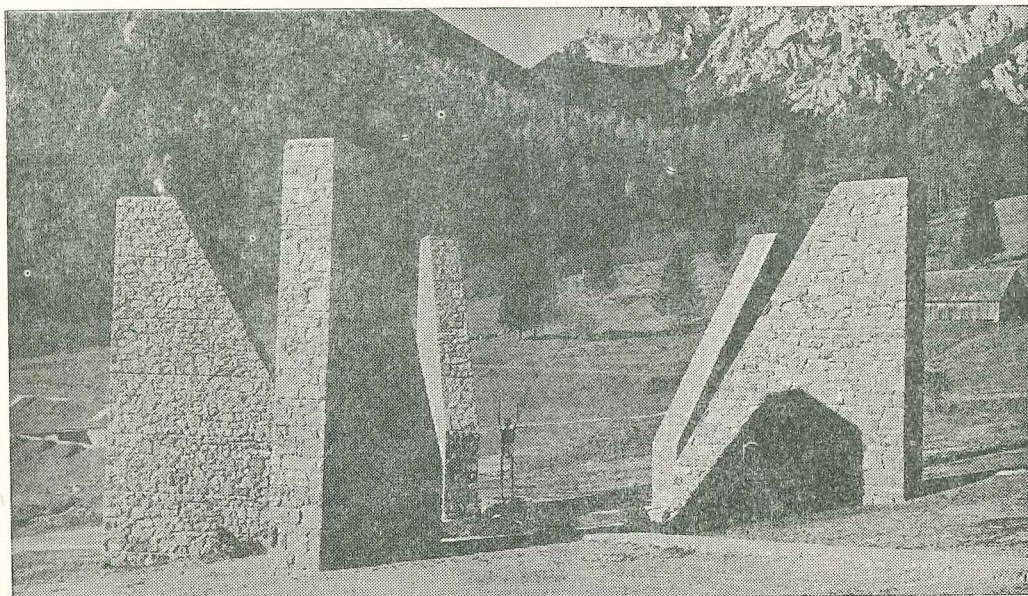
JOVAN DIMOVSKI: Razmišljajući o radu Forma viva, pitao sam se da li je ta forma u potpunosti koncipirala tu ideju sinteze. Iznosim sumnju da će dalje takva forma rada u simpozijumima doći do teškoća, jer se nagomilavaju radovi na određenoj poljani.

Simpozijumi i umetničke kolonije moraju kasnije preuzeti karakter stvaranja u sintezi.

ZORAN PETROVIĆ: Često je pomenuta reč integracija, sinteza, a meni se stalno nameće druga reč koja se poslednjih godina kod nas čuje — koegzistencija, pa bi, čini mi se čvo bio momenat da potegnemo problem kako da uspostavimo odnos koegzistencije. Kada to pominjem, mislim na Novi Beograd, gde je podignuto 30 izvanrednih objekata, čitavo naselje, a da mi nismo ni u jednom slučaju, pored svih tih divnih zgrada, u koegzistentnom položaju.

Čitav naš problem bih mogao da razložim na dva programa — jedan koji bi bio maksimalni, idealno zamišljeni, koji bi potpuno uklopio sve teze koje je drug Rihter izneo u svome referatu i smatram da on daje sjajnu podlogu i materiju za razradu teoretske misli o razvoju sinteze kod nas. Kada pak podemo sa minimalnim programom koji za nas važi, iz datih uslova može i on da izraste u maksimalni program, može da dođe do vanrednih saradničkih odnosa.

VJENCESLAV RIHTER: U jednom od osnovnih pitanja sistematskog rada, a to je postizanje zajedničkih terminoloških pojmova, predložio sam sasvim neobavezno distinkciju pojma integracije i sinteze, sa jednom ogradom da ni jedan ni

Boris Kobe SPOMENIK INTERNIRCIMA U PODLJUBELJU

što se da poklopiti pod uslovom da svaka sadrži svoje bitne elemente.

U jednom delu arhitektonskom, da li je moguća integracija u ovom smislu — pa ništa nije nemoguće.

Smeštajem u određeni prostor bilo kakvih elemenata, vršimo akumulaciju elemenata u tom prostoru kroz koji nastaje određeni efekat.

Kada posledice dezintegracije koja je sistematski sprovedena kroz XIX i polovinu XX veka budu uklonjene, onda ćemo mi moći bez ikakve borbe, kako je to ostvarivano u doba mikenske, grčke i egipatske arhitekture, sa ležernošću, bez napora moći da ostvarujemo kompletna umetnička dela, a zasada dok toga nema, potreban nam je svestan napor.

MATKO MEŠTROVIĆ: Za svakog onog koji ima dobar uvid u razvoj umetnosti kroz naše stoleće, taj je morao steći utisak da su putevi razvitka pojedinih likovnih grana o kojima se ovde danas govori bili sasvim divergentni, odnosno da se danas u krajnjim rezultatima došlo do takvih situacija u kojima se jedna integracija, u smislu u kome je drug Macura govorio, ne može više zamisliti.

Morfološki gledajući evolucija je došla do toga stepena da oblika više nema. Klasični pojam slike kao imaginarnog prostora se rasuo sa tašizmom itd. Došlo se do gole materije koja sama svojom senzualnošću još nosi nekaj izraz, ali se u njoj ne može ništa koncipirati.

jektovanju po već citiranom arh. Sarimenu moraju se imati u vidu tri stvari: prostor, koji postavlja određene zahteve, namena tog prostora sa specifičnim zahtevima i duh tog oblikovanog dela.

Mi smo se našli nažalost u raznim poduhvatima, da su prve dve komponente zadovoljene, nažalost, često samo golim funkcionalizmom. Lišene su duha, možda najinteresantnijeg elementa u traženju izraza i kod nas i u svetu, u razlozima za integraciju i daljem za sintezu.

Ako se stvaralaštvo ne može iznuditi ili naučiti, može se negovati način prilaznja ovim problemima i atmosfera rešavanja ovih problema.

VANČO GEORGIJEV: Ne bih ulazio u analizu sinteza—integracija, već bih hteo ovom skupu da predočim da je glavni grad SR Makedonije prilika, ukoliko bi se došlo do integracije likovnih umetnosti, da pri izgradnji novog Skopija dođe do izražaja integracija, jer u ovoj situaciji verujem, Skoplje pruža najbolje uslove za pokušaj saradnje arhitekata, slikara i skulptora. Novo Skoplje kao rad stručnjaka arhitekata i skulptora iz Jugoslavije i celog sveta, najbolji je primer da se na delu pokažu realnosti naših razgovora.

MOMČILO KRKOVIĆ: Govori se o sintezi, a misli se na saradnju, jer sve što je dosada urađeno u oblasti o kojoj je ovaj skup raspravljao, bilo je u vezi saradnje a ne i sinteze plastičnih umetnosti.

NASTAVAK DISKUSIJE

drugi termin, budući da su posuđeni iz sasvim različitih područja, ne pogađaju potpuno suštinu stvari, utoliko što nam ni sama suština stvari nije jasna.

Težište kod matematičke integracije je važnije baciti na proces, na izvesne stvari koje u dalekoj asocijativnoj vezi postoje na vizuelnom području; možda je zato bolje operirati sa pojmom integracije kao procesom. Hemijska zbivanja su u velikoj meri nepredočiva. Onda dolaze kao fenomen, kao čudo, za vizuelni fenomen kao čudo neobjašnjivih svojstva elemenata, želje i valencija da se sjedinjuju u nove tvorevine, nova bića i egzistencije.

Meni se čini da jedno umetničko delo na sličan način nastaje, na teško pratljivi način, na način da se možda neko o momentu kreacije toga seti, ali ne bi znao da tačno kaže zbog čega je jedno umetničko delo nastalo, koje su tu misteriozne pobude bile da se ono upravo tako rodilo. To je za mene likovna hemija kao rezultat, dakle sinteza.

Mislim da bi sledeći kontakti morali biti daleko bolje pripremljeni. Referati koje smo danas pročitali u toj su meri opšti, da su gotovo na granici izjava da se mi trudimo ponavljanjem određenih izjava, misli, da probijemo taj zid do koga smo došli i koji nas je na izvestan način zarobio i koga dalje ne možemo da prođemo. Trebalo bi da postoji jedan eksperimentalni rad.

Trebalo bi pustiti da pojedine ekipe kako mogu, rešavaju saradnju, ali to ne treba zamenjivati sa pojmom sinteze.

Proboji i eksperimentalni proboji, to je jedna naša zadaća, jer se ne može zaostajati za tokom stvari, tokom otkrivanja sveta. To je bila moja isključiva misao — da pojedinci koji su u stanju da se žrtvuju, koji su ušli u fazu inkubacije te problematike, idu dalje, da tu materiju očiste od svih nesporazuma, vraćanja na koegzistencije, na aranžmane, na stajesku toleranciju, finansijske probleme, (ostavimo to našim organizacijama da rešavaju) a ovo je pitanje ličnih sklonosti jedne relativne manjine.

Drugo je pitanje kako će društvo shvatiti te napore, da li će društvo shvatiti to kao brigu pojedinaca ili će ići sa određenom pažnjom prema tome. Kada društvo uzima određene napore onda ih može stimulari ili sprečavati.

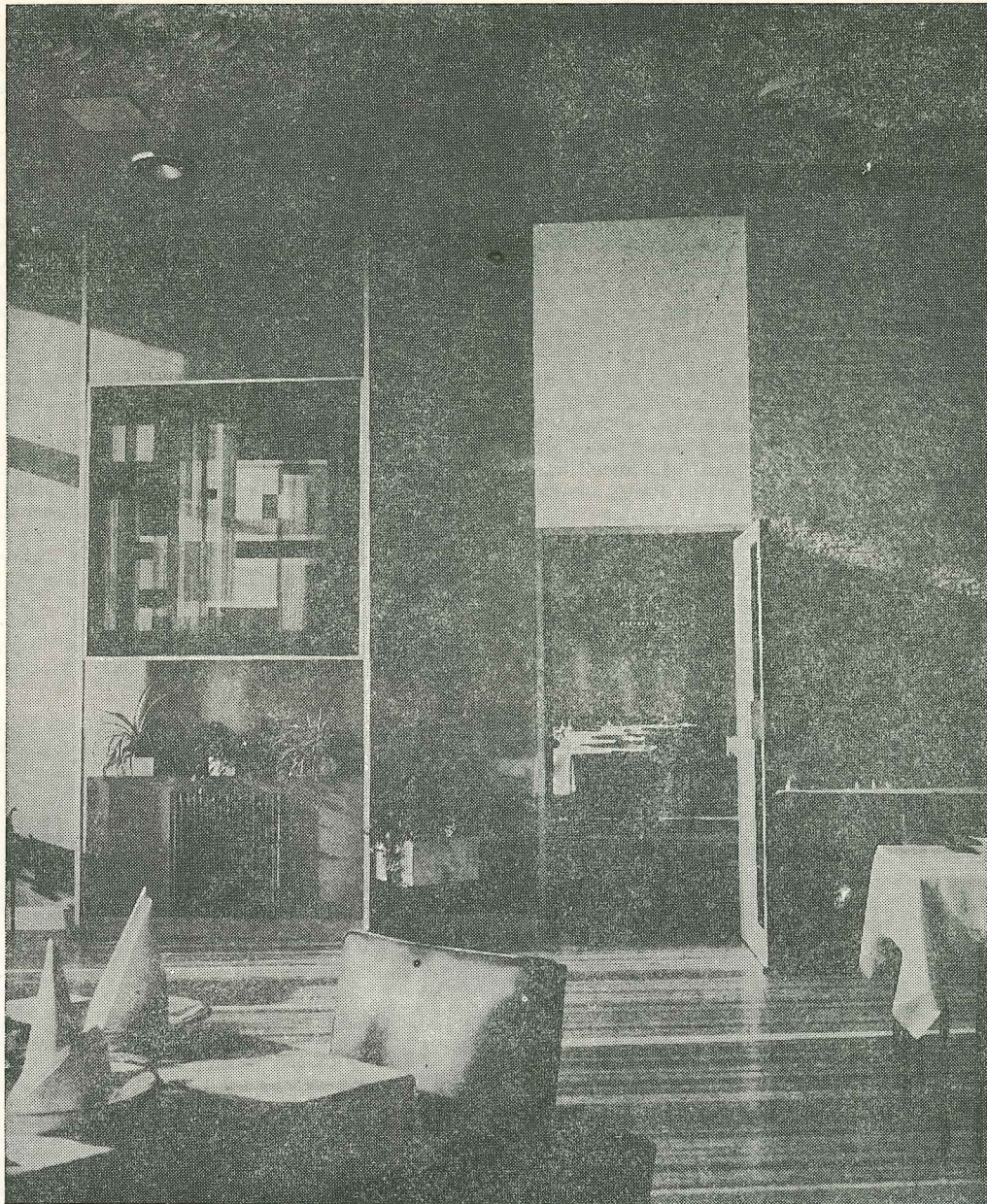
Na vidiku je jedna potpuno nova profesija, koja nije ni arhitekta, ni slikar, ni vajar, koja nema kategorizaciju ni imena.

MILOŠ BAJIĆ: Iz diskusije sam osetio svu krizu stanja, kako je esnaf sv. Luke priteran u čoše i to nikada kao u ovoj civilizaciji i ovom momentu. U diskusiji su se pojavile dve tendencije — jedni koji brane misao, savremenu arhitektonsku misao koja uglavnom u svetu ima svoj razlog i osnovu, ali sa druge strane postoji većita ljudska težnja, stvaralaška težnja drugog prodora, drugog izlaza, druge formule kretanja. Kada je Martinović govorio o promašaju, ne bih se složio da je to ono što ne valja, čak mi se sviđa apstraktni mozaik između velikih kubusa u Rio de Žaneiru, pa čak i ako se ne slaže moj mediteranski nerv sa nemirnim duhom latinoamerikanaca, avanturista u dalekim krajevima.

Vidite ove prazne elemente u ovoj sali koji ništa ne znače, likovni umetnik je itekako potreban, osećamo njegovu potrebu u ovim hladnim oblicima kojim mora nečiju emociju da uznemiri.

Naša je arhitekta, kada smo počeli da radimo, rekao da ne možemo doći, jer ćemo pokvariti arhitekturu.

Govorim o jednom predlogu za Skopije — mogu toliko da učinim i toliko da uradimo, a mislim da me podržavaju neki drugovi, da se potpuno dobrovoljno stavljamo organizatorima koji će novi grad postaviti, mislim i koncepcijama koje ćemo dobrovoljno izvesti, s tim da pristajemo na konkurse u kojima će nas više

August Lavrenčić ULJE NA STAKLU (levo) U HOTELU „CELEIA“ U CELJU

davati dobrovoljne predloge, pa neka se izabere šta valja.

DRAGOSLAV STOJANOVIĆ-SIP: U strukturi problema sinteze, shvatajući je onako kako je to danas jedino moguće, tj. kao zahtev koji pred kreatora prostora istura nova plastična realnost ovog sveta, značajno mesto zauzima sklop odnosa funkcije i forme.

Ovo pitanje koliko god može biti teoretsko toliko je i samo neposredno pitanje praktično prisutno pitanje svakog ostvarivanja ideje ili doživljaja.

U opštoj reviziji svega od shvatanja i saznanja, do opšteg načina proizvodnje poremećene su mnoge proporcije i mnoge utvrđene kategorije. Jedna od njih nesumnjivo je aktuelno stanje moderne umetnosti, koju istovremeno vidimo i kao visoko razvijenu i kao naglašeno dezintegriranu u odnosu na vreme. Jedna od njih je kompromitovana eklektika tzv. funkcionalizma, koji je od svih tumačenja usklađenosti funkcije i forme novijeg vremena najduže i najviše imao privid kompletnijeg i trajnijeg shvatanja o biti klasičnog fenomena savremene realnosti.

Mit o funkciji kao samoj formi, lepoti, pred našim očima nestaje demantujući se na sopstvenim objektima ogleda.

Sa svoje strane bih hteo da ukažem na domen industrije.

Afirmacija forme putem punog sklada sa funkcijom i afirmacija funkcije preko forme u kojima jedni drugima ne nameću nikakav primat, već se uzajamnim dejstvima u procesu samog stvaranja samo obogaćuju, pa onda kvalitet kreatora koji se sve više prepoznaje kao radni tim, kolektiv radnih specijalnosti a jednakog

afiniteta. Zatim metodi rada, materijal i sl. To je u izvesnom čak vrlo značajnom smislu već jedan ostvareni vid sinteze o kojoj je reč.

Sinteza je znači već i stvarnost, ona uzima maha, ali teško je pretpostaviti da će ostvarenje ovakvih novih sinteznih područja sasvim ukinuti postojeće mogućnosti individualne interpretacije.

BRENARDO BERNARDI: Može se pretpostaviti da većina praktičara nosi svoj vlastiti umetnički kredito, svoju osobenu i specifičnu umetničku filozofiju.

Iz ovog razloga je razumljivo da razgovori o sintezi ne mogu doneti rezultat koji bi se mogao u jednom sveobuhvatnom zaključku formulirati. Oni mogu da budu proces kao što je i stvaranje sinteze proces na dugi dah, koga možemo očekivati u budućnosti.

Kada smo se već tako odlučili za terminološku analogiju političko-privrednu kao što je koegzistencija predložio bih drugi termin a to bi bila kooperacija ili jednostavnije saradnja, pa bi na taj način došli do tri sloja kategorija koji bi stepenasto mogli da se postave jedan iznad drugog.

Prvi bi bio kooperacija ili saradnja, pojedinih likovnih umetnika i arhitekata, kao metod rada koji može da dovede do određenih rezultata (objasniću kasnije i kako).

Drugi sloj bi bila integracija kao proces postepenog pretapanja jednih disciplina u druge i kao daleki rezultat kome, nadam se, iskreno težimo i koji može da nastane samo u potpunosti tišini daleko od svih simpozijuma, sastanaka, deklaracija i zaključaka i ostalih sredstava propagan-

NASTAVAK DISKUSIJE

de, koji može da nastane samo u umetničkom radu, sintezno delo, delo sinteze koje će se možda jednom ostvariti.

Mi se moramo pomiriti sa tim, a to nam neće biti teško, da je suradnja između raznih likovnih umetnika koji se mogu naći na liniji zajedničkih afiniteta, ili zajedničkih titranja određenih valnih dužina likovnih, ta suradnja može da da kao rezultat određene agregate — opet terminologija sa hemijskog područja — kod toga mislim agregat je jedno stanje gde elementi pojedini hemijski zadržavaju svoja individualna svojstva, ali predstavljaju određenu celinu.

Neka mi ne zamere ekstremni sintetičari, ako kažem da mi se više dopada uspeo agregat nego neuspela sinteza. Kod toga se može postaviti pitanje da li se neuspela sinteza može zvati sinteza.

PINDIĆ: Smatram da se investitoru, organima vlasti ili investitorima u privredi daju izvesna projektantska rešenja, gde nisu došli do izražaja primeri integracije.

Čini mi se da to ukazuje na nužnost kojom moramo da krenemo ukoliko ne želimo da idemo u raskorak u te tri discipline.

Bilo bi zgodno da uđe u zaključke da se dosadašnja loša praksa ukine i da se nađu putevi i načini da se organizuje početak saradnje na integracionim opusima.

Smatram da je zgodno da se detaljno, ukoliko nije kasno, razmotre urbanistička rešenja svih gradova kako bi se napravila analiza gde i u kojoj meri je došlo do pokušaja integracije pri izgradnji ovih urbanističkih rešenja.

Postavlja se i pitanje dopune nastave na Univerzitetu, onim disciplinama o kojima je reč.

OLIVER MINIĆ: Koji su ciljevi sinteze? Bogatiji, puniji, savremeniji likovni izraz?

Aktiviranje više likovnih grana i njihovo jače povezivanje sa publikom? Ili proširenje kruga ljubitelja i zainteresovanih za likovnu umetnost? Svakako da u sintezi umetnosti treba tražiti ključ rešenja križe likovnih umetnosti, pitanja sadržine i suštine umetničkog dela, onoga prema čoveku i ljudima kojima je delo namenjeno.

Može se zamisliti jedna šira, sadržajnija sinteza, amalgam arhitekture, plastike, polihromije, površinskih i prostornih odnosa više matematičke zakonitosti ili još bolje, sinteza arhitekture, plastike, polihromije, urbanizma, pejzažne i vrtne umetnosti. Tada bi naša sinteza dobila grandiozne razmere, prešla bi u prostor koji bi potpuno obuhvatio našu životnu sredinu.

Arhitektura je stožer u fenomenu sinteze likovnih umetnosti oko koje se ostale organizuju.

Bez arhitekture svaka sinteza bila bi defektna.

U neuspeljoj sintezi pojedina dela gube od vrednosti i onoliko koliko su imala.

Sve diskusije se završavaju obično priznanjem; sinteze nema. To ne znači da je ne može biti i da je neće biti. Cela društvena svest ide u prilog sinteze i očividno je da je takav razvoj likovnih umetnosti društvena potreba današnjice.

LJUBICA TAPAVIČKI: Žao mi je što su pobude za saziv jednog ovakvog dogovora na pretenziji za manifestacijom i odjekom u našoj sredini, umesto na stvarnom kontaktu i dogovorima, razmenjivanju mišljenja da se dođe do određene i što brže saradnje.

Javna građevina koja nije ničija prčija, dobija ipak naknadno različitu dekoraciju, a društvena sredstva se ipak utrče jer svako ukrašava svoj sprat, znači arhitekta nije ništa uštedeo zajednici. Činjenica je da sinteza postoji, da naše društvo ulaze velika sredstva i u građevine i slikarstvo i

skulpturu, samo mi kao esnaf dozvoljavamo kompromise sa onima koji poručuju.

Tu bi trebalo da se udružimo i prvi odgovor kod početka građenja bude u tome da isključimo ukus onoga koji poručuje.

ALEKSEJ BRKIĆ: Dobro je što smo se u prvim diskusijama i danima držali izvesne teorije, što smo počeli od nekoga, što je naš referent Mitrović počeo od Gropijusa, jer od nekoga se mora početi, mada u suštini nema početka kod sinteze.

Sinteza je opšta priroda stvari. Sve stvari, sve pojave u svetu su sintetičke, prema tome govoriti u tom smislu da se u sintezu u arhitekturu sumnja, po mom mišljenju bi bilo pogrešno i protiviti bi se samoj prirodi stvari.

Svi organizmi, fizički, biološki itd. i arhitektonski, likovni su sinteze.

Mislim da je oblik ukorenjen u ljudskoj svesti, jer spoznaja čoveka leži na dve tačke — na oblicima i na rečima. Izvadimo li iz jednog čoveka oblike iz njegove svesti, on prestaje biti čovekom.

Prema tome kada se govori o oblicima, sinteza je ovde najneophodnija i nijedan oblik, čak nijprimitivniji predmeti izrađeni ljudskom rukom su u ovom smislu sintetički predmeti.

Arhitekti rade u preduzećima, čini svoja dela, svoje duhovne sinteze ondosno teze i sinteze doživljavaju u određenim društvenim proizvodnim okvirima.

To je stvar koja ima svoje striktno zakonske norme, svoja ustaljene i uhodane trase sa kojih je teško izaći, jer izlaženje i naglo menjanje tih trasa, bi izazvalo dosta velike poremećaje društvene ekonomike i društvene proizvodnje.

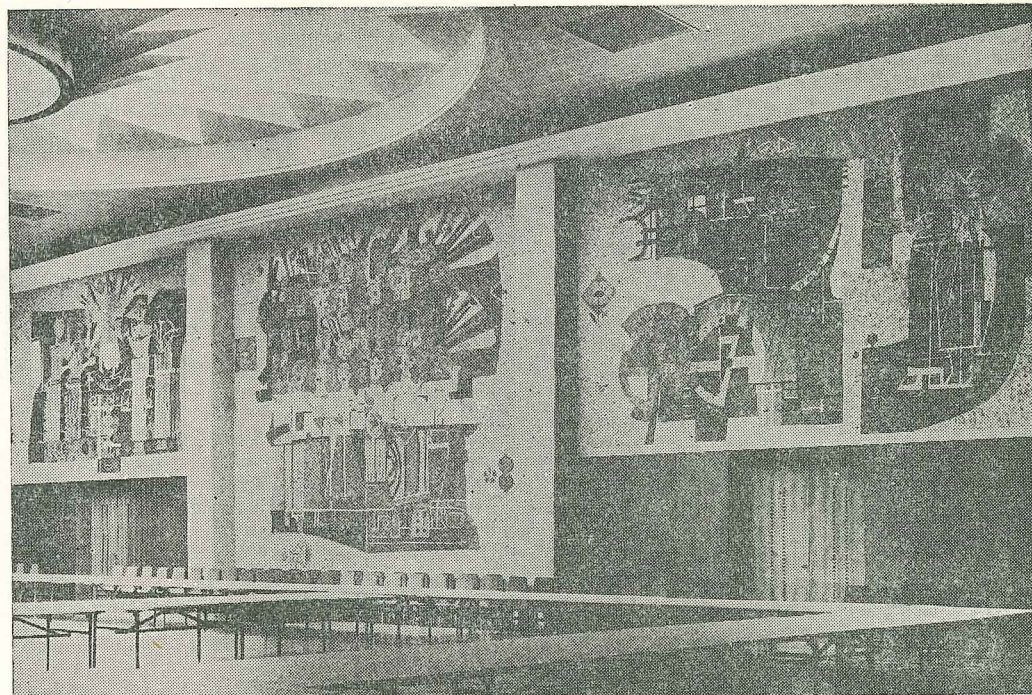
Ne može se otići ni u levu krajnost sinteze sasvim ni u desnu krajnost, to je sve

GLIŠIĆ: Ne treba zaboraviti da se teškoće mogu savladati jedino ako u sebi budemo nosili duboko saznanje potrebe integracije likovnih umetnosti, na putu ka jednoj sintezi. Razume se da postoje i drugi faktori o kojima se mora voditi računa kao što su društveno-ekonomski odnosi, zatim kulturni nivo sredine koja treba da prihvati integraciju i koliko je ta sredina spremna da žrtvuje da bi integracija postala najzad stvarnost. Tada bi se svakako uklonila anomalija da skulptura i slika prede najkraći put od ateljea do muzeja, jer po mom mišljenju delo mora da odživi svoj život u sukobu sa ljudima i vremenom, a ako zasluži starost, da mu se obezbedi mesto u muzeju.

Svi moraju biti spremni da u integracionom kompleksu moraju činiti ustupke ne arhitekti kao čoveku niti slikaru ili vajaru, nego obratno, ustupak sintezi, odnosno novom delu.

Na ovom mestu pominje se integracija mišljenja i estetskih shvatanja. Nesumnjivo da je taj uslov veoma važan, ali o jednoj masovnoj integraciji misli i estetskih shvatanja nema bar u skoroj budućnosti govora, da ne živimo u iluzijama, ali je zato moguće približiti shvatanja, što je po meni siguran preduslov za dobar početak.

U tom cilju predlažem da se formiraju komisije u svim republičkim centrima, koje će ispitati problem integracije i sinteze sa više aspekata, kao npr. sa društveno-ekonomskog i političkog stanovišta, estetskog itd. pa da se za određen period vremena komisije ponovo sastanu i donesu određene zaključke u smislu organizovanja možda nekih radnih jedinica ili instituta, koje bi imale zadatak da u prvo vreme eksperimentalno dokazuju nužnu

Mladen Srbinić MOZAIK U ZGRADI SIV-a NA NOVOM BEOGRADU

sinteza i dobro je ako bi u ovoj sali bilo, iako ga nema, čak i kakav mozaik.

Došao je čas da konkretno razgovaramo i kratko i koncizno o tome šta predlažemo, kakva rešenja.

Rešenja i predlozi da budu mala rešenja, makar parcijalna, pa da od sutra na dalje počne da takva organizacija i mašinerija u tom pogledu radi, jer mi ćemo se možda rastati i izgubiti posle 10 godina, i opet ćemo isto govoriti.

Jednostavno treba napraviti od ova tri saveza, ili unutar, ili posebno jedno udruženje sintetičara.

U teoretskom, u organizacionom i u konkretnom smislu, kada se konkretni zadatak pojavi, sintetičari treba da su povezani.

potrebu integracije likovnih umetnosti na zajedničkom poslu korišćenja sinteze kao postupka u oblikovanju.

TURINA: U čitavom sklopu sinteze mislim da je edukacija jako važna i da bi sa njom trebalo početi. Kažu da danas u gimnazijama nema više crtanja, prema tome taj problem je jako zabačen. Ako se govori o edukaciji ona može da ima daleku perspektivu da bi ljudi odgojeni pravilno u smislu likovnih sinteza, shvatanja te problematike, mogli nakon niza godina da budu odlučujući faktori u donošenju takvih rešenja i sprovođenju takvih ideja. Danas je arhitektura svedena na nivo dizajna, industrijskog, kao što je televizor, prijemnik ili frižider.

NASTAVAK DISKUSIJE

Takav dizajn arhitekture je nespojiv na neki način sa dosadašnjim tretiranjem oslikavanja zidova, oslikavanja stena i elemenata kako je to dosada bilo.

Savremeniji urbani prostor, kako se danas shvata, imam dojam da nosi neke elemente praznine, humane emocionalne šupljine.

Lane je bila interesantna emisija iz Novog Travnika kada je televizija intervjuirala nove mlade ljude, koji rade u tom gradu savremenog urbanog prostora.

Na pitanje kako se osećaju, neki su odgovorili — mogu dobro da zarade, imaju dobar stan, ali ne mogu ostati u tome gradu, jer je sve isplanirano, to nije grad i u njemu se ne može živeti, sve je šuplje, nešto po nacrtu.

Ima još takvih slučajeva; pa i Novi Beograd pokazuje elemente takvih situacija, ovakvih emocionalnih šupljina, pomanjkanja izvesnog humanizma, koji vuče svoje korene u pomanjkanju prostorno emocionalne likovne vrednosti. Novi Zagreb poseduje iste elemente, i verovatno i Nova Brazilija, za koju ne mogu tvrditi jer sam video samo fotografije, iako možemo utvrditi da je Nova Brazilija sigurno koncipirana na principima savremene sinteze, kako arhitektonske tako plastične likovne.

Kako dobiti elemente humanog merila, a da to ne bude nikakva aplikacija nečeg starog, jer ne možemo više aplicirati, ali što ćemo mi stvoriti i učiniti da šupljina i nehumanost takvog prostora ne vladaju više Skopljem, nego da vlada nešto drugo, a to je humanizam.

UROŠ MARTINOVIĆ: Kao prvi zaključak bi bio taj da se ova teoretska diskusija nikako ne omalovažava.

Prema tome da bi se razumeli, a mi se ovde nismo u potpunosti razumeli, a to je logično, bar u izvesnim teoretskim pitanjima, treba nastaviti ovu teoretsku raspravu.

Drugo je praktično pitanje koje akcije bi sledile ili paralelno išle sa razvijanjem teoretskih postavki. Mislim da i same teoretske postavke ostale bi manje-više jalove, ako se ne bi potkrepile konkretnim rezultatima.

Mi ćemo spontano zakoračiti u probleme sinteze, a zakonske deklaracije i propisi bili bi magareća usluga pre svega slikarstvu i vajarstvu, a nikakva korist za savremenu arhitekturu.

Zato sam više za neku vrstu — usvajajući Brkićevu osnovnu ideju — za pokretanje neke akcije, ali čini mi se da se ta akcija može pokrenuti samo angažovanjem angažovanih ličnosti na tome planu, prema tome osnovne za takvu akciju već postoje.

Mi smo imali decembarske grupe i druge, nove tendencije itd. u raznim formalnim oblicima i grupacijama, a da naše društvene organizacije, učine podsticaj za razvijanje takvih grupa, klubova, akcija, avangardnih jedinica, koje bi na planu sinteze u našim okvirima mogle da pokažu bolje rezultate.

VJENCESLAV RIHTER: Kako i čime pristupiti eksperimentalnom radu, jer od želje i programa za eksperimentalni rad pa do provedbe tog rada ima niz teškoća. To je dotle dok se društvo samo ne odluči da određena sredstva stavi na raspolaganje za eksperimentisanje, na bazi određenih teoretskih stavova koji treba da se provere u određenim dimenzijama, u određenim materijalima. Bez takvih raznih mogućnosti, mi ćemo se svoditi isključivo na makete, a i za njih trebaju sredstva.

Čim jedan problem postavite u stvarnu eksperimentalnu fazu, ova neobično proširuje i množi druge probleme, znači u momentu jednog eksperimenta vi iscrpljujete do izvesne granice jedan eksperiment,

ali otvarate uvek nove suptilne i srodne granice, što je normalan tok svakog naučnog i emotivnog rada, znači tu treba sasvim konkretno prići teškoćama u susret i tražiti na odgovarajući način i društvena sredstva.

Novi Travnik nije bio eksperiment u svojoj nameri, društvo nije u Velenju išlo na eksperiment, nego na izgradnju novog naselja koje bi trebalo da bude bolje.

Ja sam uveren da to novo Skoplje što će se graditi neće nikako drugačije, nego postojećim kadrom, prema tome će izgledati kao svaki drugi naš grad. Ne vidim nove radne hipoteze u odnosu na nova naselja, koja bi mogli da iz novog Skoplja učine novi kvalitet, on će biti drugačiji nego postojeći, to je normalno, važno je da to novo Skoplje ne bude veća nesreća no što je potres, što bi se moglo desiti. Zapao sam u totalan pesimizam i izvinjavam se.

UROŠ MARTINOVIĆ: Za entuzijaste treba naći konkretan objekat, pa i da eksperimentišu i da nagoveste misao ove sinteze.

ZORAN PETROVIĆ: Očigledno su opet u pitanju sredstva i ljudsko razumevanje.

Kada govorimo o procesu koji sledi a gde nećemo uvek naići na totalno i puno razumevanje, možda ni kod investitora da odvoji velika sredstva, niti kod budžetskih predlaganja da razumeju nužnost uklaapanja vođenja sintezom jedne izgradnje, mislim da će biti nužno (a danas su predložena zanimljiva rešenja kako nastaviti sa radom), čini mi se da predstoji skoro jedna akcija koja bi morala da se svodi na takve ponude zajednici ili komunama, koje bi mogle da prihvate i razumeju, a što bi moglo da nam bude realan plan.

Možda bi mogli poći sa skromnim predlozima i sa materijalom koji zovemo entuzijazmom, a koji sledi kod umetnika, a verujem da će slediti i kod arhitekata.

Zaključci

Komisija za zaključke u sastavu: ANTONINI, PROTUGER, KRIŽAJ, GLID, PREGELJ, RIHTER i MACURA, predlaže sledeće zaključke:

MACURA: Simpozijum smatra da se današnjica našeg društva odlikuje neusklađenim i disperziranim naporima u oblasti likovnih umetnosti, čiji rezultati nisu u skladu sa bitnim težnjama i potrebama našeg čoveka i zajednice. Konstatujemo da tu pojavu uslovljavaju objektivni uslovi savremene civilizacije i neki nedostaci u funkcionisanju našeg socijalističkog društva i nastajanju njegove kulture.

Arhitektura je uglavnom redukovana na tehničke i privredne postupke, a slikarstvo i skulptura na subjektivne manifestacije.

Učesnici Simpozijuma smatraju, da će se izvanredno obimni zahvati u oblasti materijalne izgradnje manifestovati i kao sastojci naše kulture, ako se obezbedi aktivna staralačka saradnja u oblasti likovne kreacije, svesno prihvaćena i pomognuta od zajednice i njenih predstavnika. Kroz tu saradnju veovatno će nastati dela i odgovarajuća misao koja će sve izrazitije nositi svojstva integracije arhitekture, skulpture i slikarstva, a koja obezbeđuju buduću razvoj i manifestacije likovnog stvaralaštva.

Takva saradnja može se zasnivati na trajnoj angažovanosti sva tri saveza, čiji nosilac bi bio zajednički organ koji sačinjavaju stvaraoci iz svih grana likovne umetnosti.

Simpozijum ovlašćuje svoj Organizacioni odbor da nastavi sa radom u duhu referata, diskusije i ovih zaključaka.

STOJANOVIC-SIP: Primedba je kratka i tehničke prirode. Hteo bih da se u nomenklaturu arhitektura, slikarstvo i vajarstvu stave i primenjene umetnosti, kako bi se u izvesnom smislu označile kod faktora koji o izvesnim problemima odlučuju.

JOVAN DIMOVSKI: Očekivao sam da će rezime donekle ocrtati smernice za akciju, međutim ostaje da Organizacioni odbor kao ozvaničeno telo nastavi sa radom, akcijama započetim ovim Simpozijumom.

Imam predlog i mislim da se može o njemu razmišljati; postoji u Jugoslaviji Trijenale likovnih umetnosti na kome su zastupljeni slikarstvo, i skulptura, međutim smatram da je potrebno u duhu naših težnji da se uključi i arhitektura.

RAJKO NIKOLIĆ: Moram da izrazim svoju nesaglasnost sa ovako kratkom deklaracijom, jer ako je to rezultat ovog Simpozijuma, opet dolazimo na staro, na proklamovanje deklaracija i na ostavljanje da neko to na neki način rešava. Na sektoru sinteze ili integracije, kako je taj problem ovde interpretiran, u organizaciono-pravnom pogledu nije ništa sređeno. Ogronna, već dosada uložena društvena sredstva išla su van stručne kontrole. Na polju likovne umetnosti posle rata, uloženo je relativno malo sredstava a postignuti su ogromni rezultati. Na polju sinteze koja to nije, uloženo je ogromno sredstava u poredenju sa sredstvima koje sam pomenuo, a rezultat, izuzimajući izuzetke, je izostao.

Mislim da bi ovaj Simpozijum mogao da istakne predlog za organizaciono-pravno središnje odnosa koji se javljaju na ovom sektoru. Od usvajanja izvesnog postotka o čemu je ranijih godina bilo reči, od čega je ostala samo preporuka, pa do konkursa, do ustanovljavanja kontrole kvaliteta onih stvari koje idu pod imenom sinteze.

BOGOMIL KARLAVARIS: Mislim da formulacija — „funkcionisanje našeg socijalističkog društva kao smetnja dosadašnjem radu na sintezi“, nije naročito dobro formulisana i trebalo bi je preformulisati. Isto tako zadaci u vezi sa sintezom ne bi trebalo da mimoidu naše i realne mogućnosti.

„Postavljajući kao neophodan društveni zahtev rad na sintezi likovnih umetnosti, učesnici Simpozijuma smatraju da ovaj zahtev ne treba da ide iznad naših materijalnih mogućnosti“.

Nemam razloga da ne podržavam zahteve diskutiranata druga Martinovića i Turine, a koji nisu ušli u zaključke. To su dosta važni predlozi: problem kadra koji će raditi na sintezi a koji treba da se priprema, na visokim i višim školama, i problem likovnog vaspitanja građana: to treba obuhvatiti jednom rečenicom. Dalje, teoretska pitanja o sintezi koja treba da se nastave, da se diskutuju.

RIHTER VJENCESLAV: Mislim da ova kategorizacija koju je dao arh. Martinović treba da obavezno uđe, da ljudi koji nisu ovome prisustvovali dobiju uvid, da smo prihvatili kao neposredni moguć vid, gde se govori o principu saradnje i integraciji.

TURINA: Prilikom obrade teksta treba obratiti pažnju na rečenice.

MARTINOVIĆ UROŠ: Deklaracija treba da bude punija, dopunjena, da dobije izgled, da se unesu esencijalne ideje koje smo ovde čuli.

Treba da ovlastimo Organizacioni odbor da deklaraciju dopuni i oblikuje i pređe na nove akcije u okviru zaključaka.

IZLOŽBE U ZEMLJI

BEOGRAD

U Umetničkom paviljonu na Malom Kalemegdanu od 10 do 20 septembra bila je izložba crteža članova Udruženja likovnih umetnika Srbije. Izlagalo je 64 umetnika oko 100 radova. U čast 150 godišnjice rođenja Njegoša, od 22 septembra do 1 oktobra, bila je izložba Udruženja likovnih umetnika Crne Gore. Izloženo je bilo preko 50 radova 25 umetnika. Od 1 do 10 oktobra bila je XXXV izložba „Lade“ — društva likovnih umetnika Srbije. Izlagalo je 12 slikara i vajara.

Udruženje likovnih umetnika Srbije u Kulturno-prosvetna zajednica Beograda organizovali su 20 jula izložbu skulpture u slobodnom prostoru kod „Pobednika“ na Kalemegdanu. Posle dva meseca izložba je bila prenesena na Tašmajdan i u Pionirski park. Izlagali su: Gradimir Aleksić, Boris Anastasijević, Milan Besarabić, Milan Vergović, Ana Viden, Dušan Gaković, Milija Glišić, Savica Damjanović, Milorad Damjanović, Aleksandar Zarin, Olja Ivanjicki, Olga Jevrić, Momčilo Krković, Ilija Kolarević, Mira Marković-Sandić, Kolja Milunović, Milija Nešić, Božidar Obradović, Tata Poposki, Miroslav Protić, Pavle Radovanović, Slavoljub Stanković, Sava Sandić, Tatjana Stefanović-Zarin, Zivojin Stefanović i Venija Turinski-Vučinić.

U Galeriji ULUSA na Terazijama, od 1 do 10 septembra bila je izložba grupe splitskih umetnika „novembar 61“. Izlagali su vajar Radoslav Duhovalić i slikari: Nikola Ignjatović, Ivan Krstulović, Ivan Marković, Bartol Pečarić. Izlagali su 21 rad. Od 11 do 20 jula je III samostalna izložba sarajevskog slikara Afana Ramića. Izlagao je 26 radova — ulje, tempera, tuš. Beogradski slikar Branko Stanković izlagao je, od 1 do 10 oktobra, 25 radova u ulju.

U Galeriji doma JNA, od 11 do 30 septembra bila je samostalna izložba slika slovenačkog slikara Ivana Šubica, sa tomom iz NOBA. Od 4 do 16 oktobra bila je izložba Bože Prodanića, izlagao je 34 rada — tempera, mozaik, crteži. Krajem oktobra od 18 do 28, izlagali su umetnici iz Crne Gore: Gojko Berkuljan, Cvetko Lalunović, Đorđe Pravić. Izložili su 21 ulje.

U izložbenom paviljonu u Masaričkovoj ulici otvoren je od 19 oktobra, povodom godišnjice oslobođenja Beograda IV „Oktobarski salon“. Izlažu 74 slikara 138 radova, 29 vajara 49 skulptura, 18 grafičara 35 grafika.

U Galeriji Kulturnog centra Beograda od 20 oktobra bila je izložba makedonskih umetnika. Izlagali su slikari Ljuba Belogaski, Laza Ličenoski, Risto Kalčevski i vajar Petar Hadži Bošković, 28 radova.

U Salonu Moderne galerije, od 17 oktobra bila je otvorena samostalna izložba slika Miće Popovića. Izlagao je 38 ulja.

BAJŠA

U parku poljoprivrednog dobra „Panonija“, od 15 avgusta do 8 septembra bila je izložba skulpture Matije Vukovića, vajara iz Beograda.

BLED

U Festivalskoj dvorani bila je otvorena od 20 jula samostalna izložba grafike Mihe Maleša, grafičara iz Ljubljane.

BOSANSKA DUBICA

U prostorijama Radničkog doma, početkom oktobra, bila je samostalna izložba Dragana Mitrovića, slikara iz Beograda.

DUBROVNIK

U palati Sponza bile su u toku letnjih meseci samostalne izložbe dubrovačkih umetnika: Eugena Krstulovića, Bosiljke Kovačević-Mijatović, Jovana Običana i Antuna Masle-a. U Maloj dvorani Radničkog doma „Ivan Mardin-Crni“, od 2 do 20 avgusta bila je samostalna izložba Ive Vojvodića. Izlagao je 37 radova — u ulju i temperi.

U Umetničkoj galeriji, 20 jula, bila je otvorena izložba „Osam slikara“. Izlagali su: Vlada Veličković, Nedeljko Gvozdinović, Gojmir Anton-Kos, Antun Motika, Mića Popović, Oton Postružnik, Ljuba Škrnjug i Marko Suštarčić.

HERCEGNOVI

U prostorijama hotela „Boka“, od 10 avgusta bila je samostalna izložba beogradske slikarke Milene Šotre. Izlagala je 35 ulja inspirisanih boravkom u ovom kraju.

KOPAR

U muzeju, u čast dvadesetodisnjice ustanka primoraca, 5 oktobra bila je otvorena izložba koparskog pododbora društva slovenskih likovnih umetnika. Izlagalo je 16 umetnika.

KRANJ

U Umetničkoj galeriji bile su dve samostalne izložbe slika: Rudi Gaberca docenta Akademije likovnih umetnosti u Beogradu i retrospektivna izložba Maksima Sedeja, slikara iz Ljubljane.

LESKOVAC

U holu Doma sindikata, od 5 do 12 oktobra, bila je samostalna izložba slika Bože Ilića.

LJUBLJANA

U Domu JNA bila je otvorena 8 oktobra izložba petorice umetnika iz Banja Luke: Mersad Berber, Alojz Curić, Bekir Misirić, Kemal Sirbegović, Enver Staljo. Izlagali su ulja i grafike.

U Maloj galeriji, oktobra meseca, bila je izložba slika Anton Gojmir Kosa. Izlagao je 11 ulja.

MARIBOR

U školi „Stane Rozman“ bila je otvorena u drugoj polovini septembra peta samostalna izložba slika makedonskog slikara Koste Hadži Antonovskog. Izlagao je 19 radova.

U prostorijama Umetničke galerije, od 15 septembra do 1 oktobra bila je izložba grafike Vladimira Makuca. Izlagao je 50 radova.

NIŠ

U Izložbenom paviljonu u Niškoj tvrđavi, 7 septembra bila je otvorena retrospektivna izložba Ljube Babića, koju je organizovao Radnički univerzitet. Bilo je izloženo 40 slika iz vremena od 1910. do 1963. godine. U oktobru je bila samostalna izložba slika Petra Ludarde. Izlagao je 25 platna poklonjenih Skoplju.

NOVI SAD

U foajeu studija Radio stanice, bila je otvorena od 1 do 10 juna izložba radova Koste Angele Radovanca, vajara iz Zagreba.

OHRID

U izložbenoj dvorani Radničkog univerziteta, od 6 do 22 jula bila je izložba skulpture Koste Angele Radovanca.

RIJEKA

U izložbenim prostorijama Moderne galerije, otvoren je bio 6 jula V jugoslovenski bijenale slikarstva i skulpture „Salon 63“. Izlagalo je 56 autora 86 dela.

U Malom salonu na Korzou 6 oktobra bila je otvorena samostalna izložba radova Milana Konjovića. Izlagao je 44 ulja.

U Mramornoj dvorani Pomorskog i istorijskog muzeja, od 10 septembra do 10 oktobra bila je otvorena izložba pod nazivom „More u našem slikarstvu“. Izlagalo je 37 slika 54 rada u tehnici ulja, akvarela, tempere i pastela.

U Malom salonu Moderne galerije 10 septembra bila je otvorena samostalna izložba skulpture Draga Tršara. Izlagao je do 1. oktobra, 24 skulpture i 9 crteža.

ROVINJ

U Umetničkoj galeriji bila je otvorena izložba Dušice Đorđević, povodom proslave deset godina umetničke kolonije. Izlagala je deset slika i deset skulptura.

SARAJEVO

U Umetničkom paviljonu, od 24 septembra do 4 oktobra bila je IV samostalna izložba slika Marija M'kulića. Izlagao je 20 radova u ulju i 7 crteža. Od 6 do 16 oktobra bila je izložba dvojice sarajevskih slikara Ante Martinovića i Zvonimira Požara. Bilo je izloženo oko 25 slika u tehnici tempere i kazajna.

U Umetničkom paviljonu na Koševu bila je otvorena samostalna izložba beogradskog slikara Slobodana Pejovića od 12 do 17 septembra. Izlagao je ulja.

SKOPLJE

U prostorijama Radničkog univerziteta, od 19 juna do 1 jula bila je samostalna izložba skulpture Koste Angele Radovanca, vajara iz Zagreba.

SPLIT

U ULUHovom salonu, od 1 oktobra bila je izložba akvarela Antuna Haltera, slikara sa Rijeke.

U Galeriji umetnina 11 oktobra bila je otvorena samostalna izložba Antuna Motike. Izlagao je 12 ulja.

STRUMICA

Udruženje likovnih umetnika Makedonije, 11 oktobra otvorilo je izložbu na Radničkom univerzitetu. Izložili su 24 rada umetnici: Božin Barutovski, Ivan Velkov, Vančo Georgijev, Maksim Dumanovski, Katja Efimova, Aleksandar Jankulovski, Risto Kalčevski, Spase Konovski, Goko Krstevski, Kiro Karadža, Lazar Ličenoski, Ljubodrag Marinković, Radmila Popovski, Josif Trajkovski, Petar Hadži Bošković.

TITOGRAĐ

U Umetničkom paviljonu, od 10 do 17 oktobra bila je samostalna izložba slika Vojislava Zičića. Povodom 150 godišnjice rođenja Njegoša bila je otvorena, od 22 do 30 septembra, izložba Udruženja likovnih umetnika Srbije. Bilo je izloženo 60 ulja, tempera, pastela- 27 skulptura i 12 grafika. Izlagalo je 76 autora.

VELENJE

U Radničkom domu bila je otvorena od 25 avgusta do 20 septembra izložba radova slikara Jože Horvata Jakog.

U prostorijama Kluba izlagao je u julu 20 akvarela France Slana iz Ljubljane.

ZAGREB

U likovnom studiju Kabineta grafike Jugoslovenske akademije znanosti i umetnosti bila je otvorena 30 septembra samostalna izložba slika Nevenke Lovrić. Izložba je bila otvorena do 13 oktobra. Izlagala je 13 ulja i 5 crteža.

U Gradskoj galeriji savremene umetnosti bila je otvorena 1 avgusta II izložba Nove tendencije. Na ovoj Međunarodnoj izložbi izlagalo je 7 naših umetnika. U drugoj polovini septembra bila je VI samostalna izložba Ljube Ivančića, slikara.

U Muzeju za umetnost i obrt 25 jula bila je otvorena izložba emaila Ede Murtića. Izlagao je 50 ploča — dekoracija za „Ric bar.“

U Salonu ULUH-a bila je otvorena 1 septembra izložba Janeza Šibla, slikara iz Maribora. Od 30 septembra do 15 oktobra bila je otvorena izložba petorice zagrebačkih umetnika: Anton Bičanin, Ervin Hotko, Zorislav Pleša, Roko Stokić i Zdravko Tišljar. Izlagali su grafike.

U salonu LIKUMA bila je otvorena od 30 septembra do 15 oktobra druga samostalna izložba Zvonka Poldruge. Izlagao je 12 ulja i nekoliko grafika.

ZADAR

U organizaciji Moderne galerije i Narodnog muzeja bila je samostalna izložba slika Mila Milunovića. Izlagao je 42 rada — tempera, akverel, gvaš.

ZRENJANIN

U Narodnom muzeju bila je otvorena 29 septembra samostalna izložba slika Ivana Radovca.

U foajeu Narodnog pozorišta 2 oktobra bila je otvorena izložba slika skopskih umetnika Dimitra Kondovskog i Bogoljuba Ivkovića.

IZLOŽBE U INOSTRANSTVU

ADIS ABEBA

U drugoj polovini avgusta bila je otvorena u glavnom gradu Etiopije izložba radova Franje Korena, na kojoj je izložio 15 ulja i veći broj grafika.

AMSTERDAM

U galeriji „Draij Hendriken“, beogradski slikar Milo Dimitrijević otvorio je 14 oktobra samostalnu izložbu slika na kojoj je prikazao 20 radova.

BEČ

U prostorijama Državne štamparije otvorena je bila 19 jula izložba grafika Fedora Vaića. Izložba je trajala deset dana. Prikazao je 40 crteža i 12 litografija.

LONDON

U Galeriji pri jugoslovenskom Turističkom predstavništvu, pod pokroviteljstvom ambasade SFRJ,

otvorena je bila 4 oktobra izložba slika Danice Antić i Save Nikolića. Bilo je izloženo 28 platna.

U Džefrisovoj galeriji, bila je otvorena od 16 oktobra do 5 novembra izložba slika Franje Dolena na kojoj je autor prikazao 40 slika sa podravskim motivima.

NUJORK

U Long Biču, od 1 do 15 avgusta bila je samostalna izložba dubrovačkog slikara Antuna Maslea. Izložio je 30 radova u temperi.

SAO PAOLO

Na VII Međunarodnom bijenalu izlagali su: Marij Pregelj, Zlatko Prica, Marko Suštarčić, Vladimir Makuc, Radomir Damjanović i Vlada Veličković, 30 slika, 19 grafika i 10 crteža. Komesar izložbe bio je Zoran Kržišnik, upravnik Moderne galerije iz Ljubljane.

NAGRADE

Na konkursu industrije „14 oktobar“ u Kruševcu za likovno rešenje jubilarnog plakata i značke za proslavu 40-godišnjice rada ovog preduzeća, prvu nagradu u iznosu od 40.000 dinara dobio je, krajem septembra, Zivojad Atanacković, slikar iz Beograda.

Na III Međunarodnom bijenalu mladih u Parizu, otvorenom 28 septembra, slikar Miroslav Šutej dobio je jednu od četiri prve nagrade za slikarstvo — stipendiju za petomesečni boravak u Francuskoj, a vajar Šime Vulas počasno priznanje.

Na VII Bijenalu likovnih umetnosti u Sao Paulu, nagradu „Wanda Svewo“, u iznosu od 500 hiljada kruzera, ustanovljenu kao memorijalna nagrada u sećanje na generalnu sekretaricu Bijenala, dobio je slikar Radomir Damjanović.

Na IV Bijenalu savremenog slikarstva u Faenci (Italija), dodeljena je nagrada i zlatna plaketa Antonija Senjija, predsednika Italijanske republike, Edi Murtiću za sliku „Nemirne vertikale“, dok je riječki slikar Vlado Potočnjak dobio zlatnu medalju grada Ravene za sliku „Kamen i more XIV“, i Nikola Rajzer srebrnu plaketu za sliku „Plava laguna“.

Savet za kultru gradske skupštine Beograda i žiri za umetnost odlučili su da se tradicionalna oktobarska nagrada iz oblasti umetnosti, u visini od 400.000 dinara dodeli slikaru Lazaru Vujakliji za priređenu izložbu tapiserija, slika i grafika u Umetničkom paviljonu na Malom Kalemegdanu.

Na IV „Oktobarskom salonu“ otvorenom 19 oktobra u Beogradu povodom godišnjice oslobođenja grada, nagrade u visini od po 300.000 dinara, dobili su: Vladimir Veličković za sliku „Veliko strašilo“, Momčilo Krković za skulpturu „Svetilište“ i Miodrag Rogić za grafiku „Mrtva priroda“.

Povodom dana oslobođenja Novog Sada (23. oktobar) Savet za kulturu opštinske skupštine, dodelio je nagrade u visini od po 250.000 dinara umetnicima: Ankici Oprešnik za održanu izložbu grafike u Beogradu i učestvovanje na Bijenalu u Ljubljani i Aleksandru Lakiću za izložbu slika u Novem Sadu.

ZAKLJUČCI

SA SIMPOZIJUMA

O OSNOVNIM PROBLEMIMA LIKOVNOG VASPITANJA ODRŽANOG 29. i 30. SEPTEMBRA 1963. god. U SUBOTICI

Simpozijum konstatuje da su likovno vaspitanje u školi i likovno vaspitanje odraslih dva specifična područja u jedinstvenom sistemu likovnog vaspitanja i obrazovanja.

A. PRIPREMANJE KADROVA ZA LIKOVNO VASPITANJE

I

Kulturni, ekonomski i socijalni napredak jednog društva nemoguće je zamisliti bez njegovog svestranog prosvetavanja i obrazovanja.

Da bi se to postiglo neophodno je potrebno da se organizuju i osposobe ustanove i instrumenti koji će na najefikasniji način omogućiti društveno-etičko, naučno-tehničko i estetsko obrazovanje širokih narodnih slojeva.

Svako odsustvo ovih elemenata neminovno će dovesti do nedostataka i deformacija i štetnih posledica u celokupnom svestranom društvenom razviku.

Konstatuje se da tokom niza godina u vaspitanju mlade generacije nije poklonjena ona pažnja jednom od pomenutih elemenata, tj. likovnom vaspitanju koje je neophodno za pravilan razvoj budućih građana, jer likovno vaspitanje predstavlja veoma važan faktor u svim oblastima ljudskog stvaralaštva, rada i života svakog čoveka.

II

Sistem pripremanja kadrova za likovno vaspitanje smatra se odlučujućim faktorom za unapređenje likovnog vaspitanja na svim stepenima škola.

III

Dosadašnji sistem pripremanja kadrova za likovno vaspitanje nije zadovoljio, pre svega zbog niske predpreme kandidata, jer za likovno vaspitanje u osnovnoj školi nisu obezbeđeni neophodni uslovi (broj nedeljnih časova, materijalna baza itd.), a u srednjim školama je likovno vaspitanje ukinuto.

S druge strane neujednačenost planova i sistema kadrovskih škola takođe snosi neku odgovornost za ovo stanje.

Neodrživo je da se pripremanje ovih kadrova obavlja na srednjim školama.

IV

U cilju poboljšanja rada na pripremanju kadrova za likovno vaspitanje predlaže se sledeće:

a) da se rešavanju pitanja kadrovskih škola polazi od principa da kadar za likovno vaspitanje mora biti na najvišem stepenu stručnosti.

b) da se pristupi intenzivnijoj razmeni iskustava svih kadrovskih škola u cilju približavanja sistema škola koje pripremaju kadrove.

c) da se stimulira priliv kvalitetnih studenata na kadrovske škole, a položaj likovnog pedagoga u školi u svakom vidu znatno poboljša u cilju njegovog daljeg stručnog i pedagoškog usavršavanja.

d) da se vanredno studiranje u postojećim uslovima nije pokazalo uspešnim, te da treba ovaj problem prvo teoretski proučiti.

e) da se umetničkim akademijama, čiji svršeni studenti treba da stoje na ključnim mestima organizovanja likovnog vaspitanja u našoj zemlji i vode nastavu u srednjoj školi, pruže uslovi da ovaj zadatak uspešno obave.

f) da se postepeno prido organizovanom radu na proučavanju pedagoško-likovnih i naučnih problema kao i stimuliranja istaknutih likovnih pedagoga za dalje usavršavanje u cilju osposobljavanja za ovakav rad.

V

U dosadašnjem radu Saveza likovnih pedagoga Jugoslavije, republička društva i druga društvena tela ukazivala su veoma često svim prosvetnim organima na mnoge probleme iz oblasti likovnog vaspitanja. Ukazujući i ovoga puta na kompleksnost problema likovnog vaspitanja i pripremanja kadrova Savez insistira da se ovi zaključci prouče i preduzmu odgovarajuće mere. U protivnom Savez ne može da snosi društvenu odgovornost za nedostatke na ovom vaspitnom području.

B. ZAKLJUČCI KOMISIJE ZA LIKOVNO VASPITANJE ODRASLIH

I

U uslovima afirmacije radničkog samoupravljanja i neposredne demokratije koja omogućava radnim ljudima direktno uticanje na kulturnu politiku, razvoj industrijalizacije i promene socijalne strukture stanovništva, tehničkog razvoja naše zemlje, kontakta sa novim proizvodima i potrebom za estetskim oblikovanjem u industriji — likovno vaspitanje odraslih postaje faktor daljeg stručnog i opšteg obrazovanja svih građana.

II

Prava koje je radni čovek stekao obavezuju ga da bude sposoban da ih maksimalno i koristi. Likovna kultura postala je nedeljiv deo svakodnevnog života, proizvodnje i produktivnosti, kao i faktor humanizacije socijalističke ličnosti.

III

Likovna kultura građana formira se pod uticajem urbaniziranih celina, stambenih i radnih prostora, estetski oblikovanih proizvoda, uticaja raznih sredstava za popularisanje umetnosti (film, televizija, štampa, radio) do sistematskog

likovnog vaspitanja kojim se pojedinac osposobljava da procenjuje vrednosti, da sam postane kreator svoga ambijenta i svestran stvaralac na svakom poslu.

IV

Radnički i narodni univerziteti, muzeji i galerije, kulturno umetnička društva, domovi kulture, kulturno prosvetni centri imali su značajan organizovan uticaj na formiranje likovne kulture odraslih.

V

Specifičnost likovnog vaspitanja odraslih proističe iz neujednačenosti životnog iskustva, uzrasta, stručnosti, opšte kulture i individualnih sklonosti odraslog čoveka.

VI

Potrebno je ujediniti napore pojedinaca, likovnih pedagoga u izmeni iskustva stečenih u radu sa odraslima. Pronaći mogućnosti formiranja koordinacionog tela koje će pratiti i teoretski uopštavati iskustva likovnog vaspitanja odraslih i stavljati ih na uvid zainteresovanim.

VII

Iskustva stečena u praksi posle teoretske obrade služice kao baza za naučni rad koji bi trebalo da preuzmu institucije kao što su pedagoške službe u galerijama, muzejima, kao i univerzitetske katedre.

VIII

Potrebno je pristupiti pripremanju specijalizovanih kadrova za likovno vaspitanje odraslih i propagandista likovne kulture. Posebno voditi brigu o dopunskom obrazovanju već postojećih kadrova koji su uključeni u nastavu likovnog obrazovanja odraslih.

IX

Potrebno je da naša štampa piše o problemima likovnog obrazovanja odraslih ne samo informativno već i studijski jer ona ima velike mogućnosti u širenju likovne kulture. Likovna kultura u popularnim izdanjima mora da vodi brigu i o svojoj likovno vaspitnoj ulozi.

X

Učešće udruženja likovnih umetnika u likovno obrazovnoj delatnosti omogućilo bi povezivanje umetnika sa publikom, odnosno produčivaljalo bi odnose između umetnosti i društva.

XI

Umetničke kolonije stvaraju povoljne uslove za neposrednu transmisijsku umetničkih dela u najširu društvenu sredinu. Na taj način one stvaraju potrebnu likovnu atmosferu, stvaraju navike i potrebu za konzumiranjem umetnosti i razvijaju nove oblike mecenatstva.

XII

Predlaže se komunama da u svojim statutima konkretizuju načine angažovanja i podrške razvoju likovne umetnosti i organizovanju rada na likovnom obrazovanju odraslih.

Izvršni odbor Saveza likovnih pedagoga Jugoslavije ovlašćen je da uputi nadležnim organima i zainteresovanim faktorima ove zaključke Simpozijuma.

Učesnici Simpozijuma zahvaljuju Subotici, gradu domaćinu, zbog uspešnog organizovanja ovog Simpozijuma.

Na Simpozijumu o osnovnim pitanjima likovnog vaspitanja, održanom u Subotici 29. i 30. septembra, izvršena je analiza problema pripremanja kadrova za likovno vaspitanje, kao i problema likovnog vaspitanja odraslih. U svim diskusijama o referatima jednodušno su istaknuta još dva osnovna problema od čijeg rešenja suštinski zavisi reforma likovnog vaspitanja u našem školskom sistemu, a to je pitanje vraćanja minimalnog fonda časova u višim razredima osnovne škole i utvrđivanja mesta likovnog vaspitanja u srednjoj školi.

Zbog toga je jednoglasno rešeno da se uz prihvaćene zaključke priključe i zahtevi u vezi vraćanja broja nedeljnih časova u osnovnoj školi i gimnaziji.

Reformom školstva usvojen je princip da je estetsko vaspitanje ravnopravna komponenta u razvoju svestrane ličnosti i da je kao takvo uslov ne samo kulturnog, već i ekonomsko-proizvodnog razvoja našeg društva.

Medutim, reformom osnovne škole nisu obezbeđeni ni minimalni uslovi za realizaciju postavljenog cilja. Broj nedeljnih časova reduciran je za 50 procenata od pedagoškog minimuma, tj. u 5. razredu sa 3 časa na 2, u 6. razredu sa 3 časa na 1, u 7. razredu sa 2 na 1 i u 8. razredu sa 2 na 1 čas. Broj nedeljnih časova u gimnaziji, i to samo u društveno-jezičkom smeru, sveo se na 1 odnosno pola časa, što ukazuje da mesto i uloga likovnog vaspitanja omladine nije dovoljno sagledana u savremenim uslovima i potrebama društvenog razvoja.

Mnogobrojne predstave i zahteve stručnih i umetničkih društava, društava arhitekata i dr. do sada nisu nailazili ne samo na razumevanje, nego ovo pitanje nije ni razmatrano niti je dato određeno i prihvatljivo obrazloženje.

Traži se ispravljanje navedenih grešaka iz sledećih razloga:

— zbog važnosti likovnog vaspitanja za naše društvo i njegov kulturni i ekonomski razvoj,

— zbog praktično-pedagoških razloga, koji predviđaju kao pedagoški minimum dva školska časa kao jedan čas likovnog vaspitanja zbog specifičnosti radnog karaktera ove nastave. Nedostatak ovog minimuma nužno dovodi do vaspitnih deformacija, površnosti i onemogućavanja ostvarenja ciljeva likovnog vaspitanja.

— nedostatak kontinuiranog rada u likovnom vaspitanju potpuno ometa uspešne studije na većini visokih škola akademija i fakulteta.

Savez likovnih pedagoga Jugoslavije i njegova republička društva spremni su da pruže u svako doba svesrdnu pomoć u rešavanju ovih pitanja.

IN MEMORIAM

PIVO KARAMATIJEVIĆ

Umro 29. avgusta. 1963.

Rođen u Novoj Varoši 1912. godine, Pivo, pod kojim ga je imenom naša javnost poznavala, bio je jedan od najpoznatijih naših slikara, a svakako jedan od najeminentnijih grafičara.

Još pre poslednjeg rata Pivo se istakao u radovima socijalno najnaprednijih umetnika. Njegove mape linoreza „Sandžačka stvarnost” i „Zemlja”, izrazile su još tada ne samo njegov credo kao umetnika, već su bile i pravi manifestanti borca za prava čoveka.

U narodnoslobodilačku borbu ušao je od prvog dana i u njoj je ostao do Oslobođenja. Prošao je kroz sve napore, patnje i slave. Uz sve mnoge rukovodilačke dužnosti (Oslobođenje je dočekao u činu majora), neumorno je beležio likove, kolone boraca, iznurenih tifusara, kratke predahe odmora i polete juriša. Mape tih studija, činjenih na terenu u najtežim trenucima, koje je Pivo objavio u više mahova posle Oslobođenja, ne samo da predstavljaju izvanredna grafička dostignuća, već su najdragoceniji autentični dokumenti teškog ali veličanstvenog vremena velike borbe, iz kojeg ima tako malo „Crteži Piva Karamatijevića” (1948 godine), „Sutjeska” (1952 godine), „Sto originala” i još, u pripremi, dva albuma fotoreprodukcija crteža i slika.

Po oslobođenju, kada je ostavio pušku, latio se daljeg, isto tako korisnog posla, na polju kulture. Postao je nastavnik na Arhitektonskom fakultetu, gde su njegove organizatorske sposobnosti, a naročito njegova visoka umetnička kultura, postale od neizmerne koristi desetinaama generacija. Kao izvrstan pedagog, on je organizovao rad na podizanju likovne kulture mladih studenata arhitekture, okupivši oko sebe čitav krug vrednih saradnika, koji su ga pomogli u njegovim zalaganjima. To što mnogi mladi arhitekti danas izlaze sa ovog fakulteta i kao umetnici — Pivina je zasluga.

Aleksandar Deroko

Ispravka

U Informativnom biltenu Br. 11 pogrešno je odštampan datum smrti BRANKA ANGELI RADOVANIA. Umro je 24. januara 1962.

Redakcija

INFORMATIVNI BILTEN

BROJ 12.

Centar za dokumentaciju i informacije Saveza likovnih umetnika Jugoslavije

Odgovorni urednik:

BOGOMIL KARLAVARIS

Tehnički urednik:

ALEKSANDAR ŠIVERT

Članovi redakcije:

VOJIN STOJIC,
RADA BUDISAVLJEVIĆ
MIRJANA KACAREVIC,
MOMČILO KRKOVIĆ

Adresa: Beograd, Terazije 26/II
Telefon: 21-371

Štampa „Forum”, Novi Sad